

EESTI KIRJANDUS

SISU:

- S. SINIMETS: Soome mõjudest Gustav Suitsu luules.
L. ANVELT: Kuidas suhtuvad tõösse tegelased eesti
romaanis aastaist 1930—1935.
P. ARISTE: Misjonär H. I. Tiismann eesti kirjakeele
uuendajana.
I. KALDMAA: Iisaku kihelkonna poluvertsikud
M. SILLAOTS: Fr. Tuglas — Väike Illimar.
E. TILLEMANN: P. Krusten — Hädaohtlik tee.
A. PALM: K. A. Hindrey — Urmas ja Merike I, II.
L. ANVELT: E. Tennmann — Ekstaas ja müstika.
P. ARISTE: J. Niggol — Matkapilte Kamšatkast.
D. HINT: J. Hiitemets — Franciscus Assisi'st.
R. PÖLDMÄE: ÖES-i aastaraamat 1934.
Eesti raamatute fildnimestik 1934. a. alates. 34. poogen.

N° 6

25. juuni

1937

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1937 ASUTATUD 1906. XXXI

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja D. PALGI.

Toimetus:

P. ARISTE (rahvalaule), H. KRUUS (ajalugu), F. LINNUS (rahvateadus), A. SAARESTE (keel), FR. TÜGLAS (kirjandus).

Käsitõrjate tagasisaamiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsitõrjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsitõrju lühendatud kujul.

Toimetuse ja talituse: Eesti Kirjanduse Seltsi büroo, Aia 19, Tartus, telefon 6-01, avatud argipäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti. Aastakäik ca 800 lk.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläänud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest on teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbri korrapärasest ilmumisaega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Aia 19, tel. 6-01.

Akadeemiline Kooperatiiv, Ülikooli 15, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü, Rüütli 11.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

O/ü. J. G. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, Pikk 2, tel. (20)4-49.

„Suur-Karja 23, t. (2)15-31.

K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Narvas: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Hermann 11.

Viljandis: „Pressa“ ajakirjanduse keskladu, Tartu 3.

Kuulutused teksti järel: lehekülj 30 kr., pool leheküljele 15 kr., veerand leheküljele 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga 5 kr. ja XXIV—XXIX (1930—1935) hinnaga 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

EESTI KIRJANDUSE SELTS

Aia 19, Tartu, tel. 6-01, postijooksev arve 20-36.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

JUUNI 1937

NR. 6

SOOME MÕJUDEST GUSTAV SUITSU LUULES.

Huvi lahetaguse vennasmaa vastu on Gustav Suitsul juba õige varakult olemas olnud, kuigi see esialgu ei saanud avalduda teisiti kui koolipoisi vabatahtlikes soome keele õpinguis Mihkel Veske 1881—1883 ilmunud soome keele õpetuse järgi. Kuid 1901. aastal teeb Suits oma esimese suvevaheaja-õpireisi Soome, millele juba järgmisel suvel järgneb teine matk. Soome venevastane ning iseteadlik kultuurielu oli talle äärmiselt veetlev, ja sealt saadud muljed määravad lõplikult kindlaks ka kirjanduslik-esteetiliste kalduvustega noormehe õpingute lõppsihi, ja seda ristiisa Gustav Öhrn'i ja ema soovitud kirikuõpetaja-kutse kahjuks.

Neisse aastaisse kuulub Suitsu tutvumine Juhani Ahoga, kelle teoste saksakeelseid tõlkeid ta on lugenud juba varem. Hiljem on see Aho-harrastus muidugi süvenenud soomekeelsete algupärandite kaudu. „Kiirte“ I-s vihus, 1901, lk. 74, ilmub Suitsu tõlkes Aho „Varesed“ ja „Kiired“ III-s, 1902, lk. 61, „Rahvas mässamas“. 1906 tõlgib Suits Aho „Raudtee“. Samuti kuulub Arvid Järnefelt'iga tutvumine Suitsu keskkooli-aega, sest 1903 ilmus „Postimehes“ tema tõlkes Järnefelt'i „Isamaa“. (See-kord küll pealkirja all „Tema arm“, sest tsensuur takistas sõna „isamaa“ tarvitamast.)

Peale eelnimetatute sisaldab „Kiired“ II, 1901, veel lk. 90 Juho Reijose järgi Suitsu tõlgitud „Naabri kosimise loo“, ja „Kiired“ III-s, 1902, leiduvad lk. 10 A. Genetz'i „Väinola lapsed“, lk. 59 Eino Leino „Suvi ja tali“, lk. 62 Kaarlo Kramsu „Õhkuvad kingud“ ja lk. 72 „Harilik jutt jalgrattast“, mille algupärast autorit ei ole märgitud. 1904. aasta sügisel immatrikuleerub Suits Tartu ülikooli, kuid siirdub siit juba järgmise semestri algul — niisiis jaanuaris 1905 — Helsingi ülikooli. Soomes olles on Suits akadeemilise töö kõrval teotsenud mitmeil muudelgi aladel: nii asutatakse 1906 Helsingis Suomalais-Viro-

lainen Liitto, mille avakoosolekul Suits peab innustava ning kaugeleulatuva programmikõne ja mille juhatuses ta teotseb esimehe prof. K. Krohn'i kõrval abiesimehena. A. 1910 lõpetab Suits Helsingi ülikooli ja abiellub juba järgmisel aastal soomlanna Aino Thauvón'iga, luues seega juba perekondlikud sidemed Soomega. Kaks järgnevat aastat töötab ta Helsingi ülikooli raamatukogus ja 1913.—17. a. annab vene gümnaasiumis soome ja rootsi keele tunde, tehes ühtlasi kaastööd eesti ja soome ajalehtedele. 1914 võimaldab soome ülikooli stipendium talle õpireisi Pariisi. 1919 määratakse Suits Tartu ülikooli kirjanduseprofessoriks, missugusele kohale ta astub 1921. aastal, olles ennast veel kaks aastat Soomes täiendanud.

Suitsu Soomes viibimise ajal elas sealne vaimne noorus, esirinnas Eino Leino, Arvid Järnefelt'i ja Juhani Ahoga, just oma rahvusliku uuestisünni ja Lääne-Euroopas valitseva sotsiaalse humanismi tähe all. Isamaa-aade sisaldas küll veel vana rahvusromantika aegseid elemente, kuid juba läbiimmutatuna lääne radikaalsemalt ühiskondlikest, aga ka individualistlikest aateist. See noorpõlv taotles luua, ja osalt löigi, peaaegu kõigil vaimuelu aladel üsna uuepalgelise kultuuri, mis samas on kalevalalikult rahvuslik ja samas prantsuspäraselt modernne. Kogu Soomes oleku ajal on Suits tihedasti kontaktis Tartus töötava „Noor-Eesti“ rühmaga, olles selle vaimne juht ja vahetalitaja sideméis „Nuori-Suomi“ rühmaga. Tundub, et noor Suits on algusest peale leidnud Soomest otsekohese väljenduse sellele, mis temagi hinges nimetul ning kristalliseerumatul kujul pakitses, ja Soomest saadud ideoloogiliste mõjustuste juhitud, tahaks öelda Soome kaudu, on ta arengutee edasi viinud Skandinaaviasse, Georg Brandes'e juurde jne. Aino Kallas rõhutab, kuivõrd suur on olnud prantsuse kultuuri tõmbejõud neile mõlemaile rühmadele, nii „Nuori-Suomile“ kui „Noor-Eestile“. Kahtlemata on saanud ka selle harrastuse väljakujunemine „Noor-Eestil“ kümme aastat vanema „Nuori-Suomi“ poolt vähemasti teatud hoogu.

Minnes soome mõjusid otsima Suitsu luulest, on huvitav veidi jälgida tema õpiaastail ilmunud soome kirjanduse uudisteid. Ajavahemikku 1901—1910 langevad teosed nagu: 1902 — Eino Leino „Kangastuksia“, Volter Kilpi „Bathseba“; 1903 — Eino Leino „Helkavirsiä“ I, A. Järnefelt'i „Elämän meri“; 1905 — A. Järnefelt'i „Maamon lapsia“, Eino Leino „Talviyö“, J. Linnankoski „Laulu tulipunaisesta kukasta“, O. Mannise „Säkeitä“ I; 1906 — V. A. Koskenniemi „Runoja“, J. Lehtose „Mahtalena“; 1907 — M. Jotuni „Rakkautta“; 1910 —

O. Mannise „Säikeitä“ II jne. Fr. Tuglase jutustuse järgi on nad Suitsuga mõlemad eelnimetatud teoseid lugenud ja nende vastu huvi tundnud, ja eriti püsiv on see olnud Aho laastude ja Eino Leino luuletuskogude vastu. Ahoga puuduvad Suitsul aga ühised jooned peaaegu täiesti. Seda enam võib konstateerida A. Järnefelt'i mõju, just maailmavaatelise kasvatuse seisukohast. Nii Järnefelt'i sotsialism, kirikuvastasus ja tolstoilikud õiglusepõhimõtted.

Silmapaistvat mõju Suitsu varasemasse toodangusse on avaldanud aga Eino Leino imposantne, geniaalne, sugereeriv ning mõttejulge isik, kellega tal on olnud kokkupuuteid juba varasest ajast. Eino Leinot, kes debüteeris juba 12-aastasena, on tema ääretu viljakuse tõttu nimetatud soome luule pillajaks pojaks. Tema geniaalne, määratu intuitsiooni-andega isik on põhjustanud palju vaidlusi ja arvustusi, kuid ta on olnud kahtlemata Soome tähelepanavamaid ning soomelisemaid kirjanikke. „Kalevala“ ülirikas õhkkond, mis on Soome omapärasusele andnud Gallen-Kallela, Sibeliuse, Kajanuse jt., on sigitanud ka Eino Leino.

Ei ole siis ime, et sellest universaalsest isikust ei saanud jääda mõjustamata ka noor Suits, kes 1921. aastal Eestit külastavale Eino Leinole lausub südamlikumad tervitussõnad, tänades teda kirjandusliku tulelätmise eest:

... Keset Suur-Vene alla rõhutatud vabadustungide pakatamist on Eino Leino kireküllane paatos sädemeid pildunud ka Soome lahe lõunapoolsele rannikule... Sellest Elu Tule tuhina ebamäärane helkimine. Sellest eesti luule ääsil taotud uued salmikujud. Eino Leino on neid väheseid Soome kirjanikke, kellele otsest tänu võlgneb eesti uue elurütmi tõus... Oli kord eesti provintsist tulnud õpihimuline noormees, valgemuits Soome lüüraga kuklas. Ta on Eino Leino improvisatsioonidest rohkem ammutanud kui üheltki professorilt...

1905. a. ilmusid Suitsu keskkooliaegsed revolutsioonimeelsed värsid kogus „Elu tuli“. Avalaul

Püha on elu tule tuhaase,
püham on punane elu tuli ise.

meenutab juba Eino Leinot:

Pala, pala, heinä! vierii, vierii, virta!
Pyhä, pyhä elämän on helskyvä pirta.

(Niniven lapset 3, Talviyö, lk. 221.)

Motiivistik on mitmeti ühine. Enne kõike käib aatevõitlus uue aja, uue nooruse ja uue kultuuri eest.

S u i t s u „Kevadelaul“ (Elu tuli, lk. 10):

Tõest' on nagu laiemalt merelt nüüd tuul
Käiks noorte ja vanade üle.
On nagu hulk lehtesid pakataks puul
Ja avaks end suvede süle.

See on nagu liginev kevade kõue,
Mis põksuma lööb iga palava põue.
Kel kõrvad on kuulda, see kuulgu!
Löö silmad sa ümber kõik kodumaa,
vaat' õhtu ja hommiku poole....

E i n o L e i n o „Päivän poika“ (Ajan aalloilta, lk. 351):

Oi, kuulkatte, kuinka se sykkäilee
tämä maa ja sen musta multa!
Oi, kuulkatte ääntä, mi kuiskailee
joka pellolta perkatulta!

....
Vuossata on jällehen vierähtänyt
ja merilta uusilta tuulee.
Käy ajassa uusia aatteita nyt,
ja kellä on korvat, se kuulee,...

....
Luo silmäsi laajalti ympäri maan,
katso kauvaksi läntehen, itään!
Katso, maa on vaiti ja odottaa,
aika seisoo ja lippua pitää:
Ken tohtivi temmata vuossadan vaatteen?
Ken tohtivi nostaa nuosevan aatteen
ja korkeella kantaa ja lennättää?

Luuletused esinevad ühised retoorilised võtted ja samuti on ka rütm täiesti sama, kuigi Leinol esineb kaheksa- ja Suitsul seitsmerealine stroof.

Mõlemaid luuletajaid kannab ühine suur usk noortesse, kes peavad tulema ja kõik uueks ja paremaks looma:

S u i t s u „Noortelaul“ (Elu tuli, lk. 18):

Las' kasvame me tõusev sugu,
ja ootame, mil tuleb tund,
kus nendele, kes näevad und,
kord müristame kõrvu sõjalugu.

....
Siis aga tõuseme kui rahesadu,
mis sõuab rängalt taeva all,
ja tulekirjal välkuval
maas viletsaile kuulutame kadu.

E i n o L e i n o „Nuorten laulu“ (Ajan aalloilta, lk. 368):

Niinpä nouskame kerran, me vartio maan,
me vankat, me vapaat, me nuoret,
pikku pyyteet me heitämme heikoille vaan,
sillä kotkien koti on vuoret.

„Me kasvamme“ (Ajan aalloilta, lk. 384):

Me kasvamme kansana, nuorina.
Me nousemme Suomen vuorina.
Me peitämme kukkasin kummut ja haat,
me kylvämme vehreiksi Väinölän maat,...

„Vanhoille“ (Tarina suuresta tammesta, lk. 94):

Tää laulu on laulua keväimen,
tää aalto on aaltoja nuoruuden, ...

Mõlemaile on ühine tugev paatos, paatos jaatavas mõttes käsitatud, sordiini kõrvaldamisena ja kõikide kõlade ülevoolamisena. Mõlemad ülistavad mehiseid voorusi ja nõuavad oma noorilt trotsi, julgust ja uljast meelt.

Suitsu „Raudlaul“ (Elu tuli, lk. 19):

! On kallis iga hinge tõmbus (1. trükk)
! Müü kallilt, noormees, oma hinge (2. trükk),
Pea elulaine randa vaob
Ja ainult korra leegib süda
ja mõte aatemõõka taob.
Kui Hannibalil noortel seisku
nii kõrged Alpid silma ees!
Ja ainult üle nende harja
Itaaliasse pääseb mees.

Eino Leino „Myö kalliista henkesi“ (Ajan aalloilta, lk. 390):

Myö kalliista henkesi, nuori mies,
pian laantuvi elämän laine,
yli vuorien ylhien käyköhön ties,
missä kukkivi kunnia, maine.

Eeltoodus on Suits Leinolt kaks esimest stroofi laenanud ja neid siis õnnelikult omal viisil ja erinevas värsimõõdus edasi arendanud. Aatevõitluse kõrval võrsub isiklikkude elamuste luule. „Elu tules“ purskub see ajuti esile täie, võimsa elamis-kire ja maitsmisihaga. Näit. „Noor armastus“, „Aeg jooobnuks juua on armastusest“, „Tuulispää“ jne.

Suitsu „Aeg jooobnuks juua on armastusest“ (Elu tuli, lk. 74):

Mis tarvis piinad, mistarvis paast?
Näe, küpsed viinamarjad ju.

Eino Leino „Oi poimikaamme“ (Yökehräjä, lk. 186):

Oi poimikaamme, oi poimikaamme
tien varsien vaapukoita!
Kas, kuinka ne kauniina heloittaa!
Kas, kuinka ne viittoen vilkuttaa!
Kuka hennoisi heittää noita?

....
Ken ties, koska toisti me juhliitaan!
Pian synkeä syksy on peittävä maan....

Kuna Suits viimase mõju ise eitab, võiks siin kõnelda teatud hingesugulusest.

Suitsu „Süda ja elu“ (Elu tuli, lk. 77):

Uinu süda, armu süles,
ära ärkagi sa üles!
Elu see on armuta,
unel luule otsata.

....

Ei ju ainult ole suvi,
lenda ainult armu tuvi:
tuleb talv, kus üle maa
lamab lumi lõpmata.

E i n o L e i n o „Mietelmiä“ (Ajan aalloilta, lk. 405):

Sydän nukkuu rinnassain.
Nuku sydän, nuku vain,
nuku, nuku, nurmilintu,
ellös ulos unelmoi!
Elämä on armoton,
Unten onni hellä on.

....
nuku, nuku, nuori kevät,
miksi pyrit kesähän?
Suven aika lyhyt on.
Syys on kylmä, armoton.

Mõlemad eeltoodud luuletused on kirjutatud ühtlasi vaheldu-
vais stroofides. Kõige enam äratust on saanud Suits Eino Lei-
nolt vist küll vormilisest küljest. Kindla instinktiga võtab ta
üle mitmed meetrilised võtted, näiteks rõhulisele tõusule järgne-
vate languste arvu suurendamise hüppavaiks kolmikuiks (Lõ-
kendavad ihalduste tulised tunglad). Samuti on siit pärit vahel-
duvad rütmid ja uued stroofikujud, vaba värss ja elav stiilitahe.
Suitsu luuletustes leidub ka esmakordselt soomepäraseid stiili-
lisi ja retoorilisi võtteid, nagu tõusev kompareerimine.

Näit. „Suum cuique“ (Elu tuli, lk. 30):

Kellele antud on paista kui päikene,
paistku see päiksena üle maa!
Kellele kästud lüüa kui äikene,
löögu see valjult ja armuta!

„Nooruse aeg“ (Elu tuli, lk. 68):

Aeg antud naerda, aeg antud nutta,
Aeg antud pisaraid pühkida.
Aeg seatud elada, aeg seatud surra,
Aeg musta mulla all magada.

„Ühele lapsele“ (Noor-Eesti III, 1909):

... kuid vägitöö on leina naerdes kanda,
kuid vägitöö
on vilistades käia Lethe randa,
kui laskub öö.

E i n o L e i n o „Laulu onnesta“ (Hiihtäjän virsiä, lk. 56):

Kell' onni on, se onnen kätkeköön,
kell' aarre on, se aarten peittäköön,
ja olkoon onnellinen onnestaan
ja rikas riemustansa yksin vaan.

„Hymni tulelle“ (Pyhä kevät, lk. 114):

Ken tulta on, se tulta palvelkoon.
Ken maata on, se maahan maatukoon.

„Niniven lapset 1“ (Talviyö, lk. 219):

Kaunis on ihminen,
koska hän haudan unta, unhoitusta halaa.
Kauniimpi ihminen on,
koska elon tulikukka poskipäillä palaa.

(Muide see „elon tulikukka“ meenutab tahtmata „Raudlauulu“ „elu tulililli“.)

Sesse rühma kuuluvad veel Eino Leino „Kumpi on kauniimpi“, mis Suits on tõlkinud („Mis on kaunim“ — „Elu tuli“, lk. 50) ja „Jumalien keinu“ („Jumalate kiik“ — „Elu tuli“, lk. 49.)

Samuti leiame Suitsu lauludest kohati soome rahvaluulele ja hiljem ka kunstluulele omast võtet kõrvutada inimest loodusega. Näit. Suitsu „Kevad ja sügis“ (lk. 72), „Noor armastus“ (lk. 73), „Sõudmas“ (Eino Leino „Soutelemassa“) jne.

Arvatavasti küll Eino Leino eeskujul on Suits katsetanud ka rahvaluule keele ja vormiga, nagu seda näitavad „Primitiivid“ (Kõik on kokku unenägu, lk. 14):

Astin aeda kõndimaie
varasella valge'ella,
karedalla kaste'ella . . .

„Üks ennemuistne jutt“ (Elu tuli, lk. 27):

. . . magas maa ja tukkus taevas
tähek'sed vähe vilkusid, . . .

Samuti „Rõõm ja mure“ (lk. 89) jne. ja lugulaul „Lapse sünd“ 1922. Teatud määral on veel kõrvutatavad Suitsu Juhan Liivi mälestuseks kirjutatud „Käkimäe kägu“ (lk. 109) ja Eino Leino „Aleksis Kivi“ (Pyhä kevät, lk. 69), milles allegooriliselt jutustatakse mõlemate nii sarnaste kirjanikkude sarnlevat kurba saatust.

Soomest on Suits leidnud kõikvõimsa töö eetose, nagu seda noorsoomlased propageerisid, vrd. Suitsu „Tulevik“ (Elu tuli, lk. 39) ja Eino Leino „Pro humanitate“ (Talviyö, lk. 210):

Aika on syttyä sähkölampujen yössä.
Sääliä ei, vaan valkeutta ihmisen työssä!

Ka on Suits õppinud lootma rahva vaimsele loomingule ja seda hindama, mis helgib nagu Vanemuise kannel elustavalt läbi tühjade päevade ja on pant lootuseks, et tulevikuski suudetakse luua ja leida, kui seda on suudetud minevikus (vrd. „Vanemuise kannel“, Elu tuli, lk. 29).

*

Kuid juba järgnev kogu „Tuulemaa“ (1913) ei sisalda enam seda nooruse tulimeelsust ega hoogu. Kõle reaktsiooniaeg Vene

poliitikas kahe revolutsiooni vahel, maapao-aastad Soomes ja tublisti arenenud eneskriitika pole jätnud oma mõju avaldamata. „Eesti patriootidele sõnakõlina etteheitja pidi tunnistama, et tal endalgi ei olnud „suurtest sõnadest“ iial puudus“ (M. Kampmaa, Kirj. peajooned IV). „Tuulemaas“ võib leida juba kaugemaid, nagu Verlaine'i, Verhaeren'i jt. mõjusid, kuid siitki on võimalik tõmmata teatud võrdjooni veel Eino Leinole. Mõlemate luuletajate ideaalid on kuidagi purunenud.

S u i t s u „Laul Eestist“ (Tuulemaa, lk. 17):

Õudne kui needmine ajalugu,
mahatallatud jõuetu sugu,
kõverad, küürakad vaevakased
juurtega, juurteta mädasoo mülgas...

E i n o L e i n o „Runoilija“ (Hiihtäjän virsiä, lk. 26):

Ei tääll' ole kukkia kevään,
ei toukoja toivojakaan,
tääll' asuvi tuska ja nälkä
ja kurjuus ja köyhyys vaan.

....
Tää kansa ei viel' ole kypsä
pää pystyssä käymähän,
siks käyda sen köyryssä täytyy
ja oppia ryömimähän.

S u i t s u „Tuulemaa I“ (Tuulemaa, lk. 9):

Siin põhikirde iilid noorust niitvad,
ei pärjaks ole iial valminud;
su pööripäevad päikest, tormi liitvad
kui vähe oled salmiks palminud!

E i n o L e i n o „Lapin kesä“ (Kangastuksia, lk. 173):

Miks miestä täällä kaikkialla kaatuu
kuin heinä, — miestä toiveen tosiaan,
miest' aatteen, tunteen miestä, kaikki maatuu
tai kesken toimiansa katkeaa?

....
On vastaus vain yksi: Lapin suvi.
Sit' aatellessa mieli apeatuu.
On lyhyt Lapin linnunlaulu, huvi
ja kukkain kukoistus ja riemu muu.

Külmad, surma uhkavad tuuled puhuvad üle Tuulemaa, ja neile saavad lелudeks nii isamaa kui luuletaja isegi.

S u i t s u „Tuulehaud“ (Tuulemaa, lk. 6):

Mu paremat laulu ära küsi:
veeret, kuju saanud pole see.
Mu kaunimat tuuleteilt küsi:
ära aurand, mööda lennand see.
Mõnest kõlanud puhangust helipill.
Harvast seemnest mu Tuulemaal tõusnud lill.

Kuidagi sama teed on käinud E i n o L e i n o g i luule:

„Tuulikannel“ (Talviyö, lk. 238):

Mun syömeni tuulikannel on,
sen kielissä laulu on lakkaamaton,
sen yössä, päivässä, yksinään
soi ilmahan ijäti väräjävään.

Suitsu „Tuulemaa“ looduselamused juurduvad ühelt poolt ühtekuuluvustundes kõiksusega, teiselt poolt aga ka oma isiklikkude meeleolude masenduses, millele luuletaja siingi püüab leida lohutavaid võrdkujusid loodusest. Näit. „Värisevate haabade all“ (lk. 115). Siin on väljendusvorm juba tublisti peenenenud ja kristalliseerunud. Püütakse nagu kinni haihtumavimadki tundeväringud. Neist vabavärssidest ilmneb teise soomlase, nimelt Otto Mannise nõrku mõjustusi, peamiselt stiililisi, nagu seda on märkinud prof. A. Oras (Looming 1933, lk. 1052). Jääb õigupoolest lahtiseks küsimuseks, kuivõrd siin võib kõnelda otseseist või kaudseistki mõjustusist, kuid mõlema luuletaja kasvamis- ja õpiajad langevad kokku, mõlemad on oma aja lapsed ja mitmedki jooned neis on samased ja kõrvutatavad.

1905 ilmunud O. Mannise „Säikeitä“, mis kohe ilmudes võitis Soomes suure poolehoidu, langeb ühte Suitsu Soomes viibimise ajaga. Mannise laulud sisaldavad süvenenud ning tihenenud mõtet ja läbielanud inimest, millele ajuti liituvad peenim iroonia ja kibe sarkasm. Nad on nagu kinnipüütud peened muljete ja mõtete niidikesed, või jälle klassiliselt kirkad kõlamaalid. Temas on resigneerunust, kuid mitte nõrka unistajat; ta on pettunud, kaunis pettunud mõnikord, kuid jääb siiski nõudlikuks maailma ja iseene vastu. Suitsu lauludelt võib ajuti tõmmata siia teatud nõrku võrdjooni. Sarnasus on õigupoolest kauge, ainult üksikud motiivid, peenenenud mõtteviis ja komplitseeritud sõnastus. Siia kuuluvad üksikud meeleolulised armastuslaulud.

Midagi ühist leidub ka mõlema luuletaja pooleldi iroonilises maailma-vaatluses ja enda ja teiste üle kohtumõistmises. Inimene tõtleb ja võtleb, vahetab maski ja näoilmeid, — milleks? On ikkagi maa all säng valmis sinu luudele. Ja suurim žest jääb ikka tegemata, väikseim muie muigamata. Illustreerimiseks võib tuua üksikuid kaugeid näiteid.

S u i t s u „Risti-rästi“ (Tuulemaa, lk. 95):

Ei läinud, kuhu kästi,
teed käinud risti-rästi:
kas halvasti või hästi,
kas vägev ma või nõrk?

....
Nii keegi elus tõtleb,

teelahkmeil heitleb, võtleb,
ja keegi temast mõtleb:
näokate, tõde kus?

M a n n i s e „Elinkautinen“ (Säkeitä I, lk. 92):

Pila leikkivä suussa, mut sydämessä
siell' oli, siell' oli totta ja toista.
Pilan keskenpä pilkahti totinen naama
toistemme naamioista.

„... ita plaudite!“ (Säkeitä I, lk. 80):

Hypin taikk'en hyppelehdä,
tiedän: maassa matkatieni.
Ele suurin, jot' ei tehdä,
eikä pienin hymy pieni.

„Incognito“ (Säkeitä I, lk. 57):

Kuolo taikka voiton palmu!
Vastatihin — vaivais almu.
Otti, kiitti. Orjan suku!
Vaiko valta valhepuku?

Elu on mitmepalgeline õnnepood ja loterii, mille suundi ega sihte keegi ei taipa ega tea: tuul puhub, ära küsi kust. Ja ometi peitub ses kõiges mingi iseäraline võlu.

S u i t s u „Mitmepalgne“ (Tuulemaa, lk. 21):

Meel murdub, murdub nagu tuules laine,
tuul puhub, heidab, ära küsi kust.
Ei tea, kas olen joobunud ma või kaine,
kas hulgutab mind deemon valge, must.

„Kõik on kokku unenägu“ (Kõik on kokku unenägu, lk. 190):

Oigu elu heitlus, võitlus,
sõda, söitlus,
painav tõelikkuse rõhk:
kõik on kokku unenägu,
kõik see rägu,
meie maadki kannab õhk.

Sama rahutu tunnetus rõhub Mannistki. Kõik algab maast ja lõpeb sinna.

M a n n i s e „Kiusaukset“ (Säkeitä, lk. 184):

Sä paastosit paljon, min palkan sait?
sa kysyit ja vastasi suuri vait!
Sa etsit, on löyttyisi yksin: maa
vain maaksi jälleen se tulla saa.
Sä etsit ihmistä — turha työ:
veli veljeä lyö, veli veljen myö.

„Onnen puoti“ (Säkeitä I, lk. 63):

Ees taas ihmiset itarat käy
ovella onnen puodin,
ostaa päivänsä pääsimiksi
näppöisen naulan ja luodin.

Hulk Suitsu laule on veel aineestikuliselt seotud Soomega. Enamik neist on armastuslaulud. „Elu tules“

leidub neid: „Ei tea kas oli muinasjutt“ (lk. 69), „Suvi Põhjas“ (lk. 71), „Kurb-õnnelik“ (lk. 83), „Kaljuvalla neiule“ (lk. 85), „Tuulemaa“: „Liginematu“ (lk. 55), „Rendez-vous“ (lk. 73) ja kogus „Kõik on kokku unenägu“: „Primitiivid“ (lk. 18), „Maapagu“ (lk. 34) ja „Üle Tornio jõe“ (lk. 134).

Teistest soomlastest, kes Suitsu veel võib-olla kuidagi on mõjutanud, võiks vahest mainida V. A. Koskenniemi't, kelle omade sarnaseid epigrammilisi luuletusi leidub Suitsulgi ja kelle esimene luuletuskogu „Runoja“ ilmus 1906, niisiis Suitsu Soomes viibimise ajal. Samuti võiks mainida soome-rootslast Arvid Mörne't, kelle luuletuse „Demokraadid“ Suits on kogus „Kõik on kokku unenägu“ tõlkinud.

Kokku võttes võiks öelda, et Suitsu arengutee on käinud Soome kaudu Skandinaaviasse ja sealt edasi Lääne-Euroopasse, kuigi nende mõjude ja eeskujude ristlevaid teid keegi ei saa ajaliselt täpselt piirata. Igatahes on Suits esimene luuletaja, kes meil on kasvanud ja kujunenud väljaspool seni tavalisi saksa ja vene mõjusid, ja selleks on talle võimalusi andnud just Soome.

Kasustatud kirjandus: A. Oras, Suitsu teekond läbi värsside, „Eesti Kirjandus“ 1933; A. Merva, G. Suits ja Eino Leino, „Eesti Noorus“ 1933; Aino Kallas, Noor-Eesti, 1921; M. Kampmaa, Eesti kirj. peajooned IV, 1936; Koguteos „Gustav Suits“, 1933; „Kiired“, I 1901, II 1901, III 1902; A. Oras, O. Manninen lüürikuna, „Looming“ 1933; Eino Leino, Kootud teokset I—V, 1926; Otto Manninen, Säkeitä I, 1932; „Noor-Eesti“, I 1905, II 1907, III 1909, IV 1912, V 1915; Gustav Suits, Elu tuli, 1. tr. 1905, 2. tr. 1913, 3. tr. 1921; Gustav Suits, Tuulemaa, 1. tr. 1913, 2. tr. 1920; Gustav Suits, Kõik on kokku unenägu, 1922; Gustav Suits, Noor-Eesti nõlvakul, 1931.

S. Sinimets.

KUIDAS SUHTUVAD TÖÖSSE TEGELASED EESTI ROMAANES AASTAIST 1930—1935.

1.

Käesolev arutlus ei püüa põhjani ammutavalt käsitleda ülaltoodud teemat. Viimast on ms. piiratud sellega, et on vaatluse alla võetud ainult olevikusisuline romaan. Meie arvustus on võrdlemisi meeldejäävvalt kirjutanud kõnealusel ajavahemikul ilmunud ajalooliste romaanide positiivseist peategelasist, nende töökartmatusest ja sihikindlusest. Kaugelt ühtlusetum on aga see mulje, mida meie romaanid jätavad inimeste suhtumisest töösse uues, iseseisvas Eestis. Ja seepärast oleks siin ülevaate-

katse eriti vajalik. Isegi „elulähedasem“ tohiks olla selline küsimuse kitsamalt asetamine, sest püüab ju kaasaegse sündmustikuga romaan mingil määral peegeldada meid endid. Ja kui autorid koguni püüavad anda jäljendamisväärseid eeskujusid, siis peaksid eriti viljeldavad olema need, kes teotsevad umbes samades tingimustes kui meie.

2.

Kahekümnendate aastate lõpul ja kolmekümnendate algul tavatses ajakirjandus korduvalt ette heita meie raamatuile, et neis puuduvad tegelaskujud, kes jääksid meelde oma töökuselt ja usult töö mõttesse. Käsitlusalusel ajavahemikul on mõndagi sündinud selle süüdistuse vääramiseks. Paljud autorid on püüdnud anda romaane, kus peategelaseks või mõneks teiseks tähtsamaks tegelaseks on silmapaistvalt töökas inimene. Ja mitte ainult seda, vaid on ilmunud rida raamatuid, kus küllalt reljeefset tõstub esile tööst saabuv õnnistus selle tegijale, olgu see siis enesekindluse ja rahulolutunnete tõusus või lihtsalt varanduse kasvamisest. Tuletagem näit. meelde H. Ranna „Keha ja vaimu“ (1930), M. Metsanurga „Arrastet & poegi“ (1930), A. Jakobsoni „Töö algust“ (1932)¹⁾ või A. Mälgu „Õitsvat merd“ (1935). Vaeste patuste aguli lootusetuse maalija jutustab jõu- ja lootusrikkast uue koha rajamisest laande ja „Õitsva mere“ autor, kelle teoseis nende ridade kirjutaja kord võis loendada 12 tegelaste enesetapmist ja 3 mitteõnnestunud katset, näitab nüüd oma randlasi rahulolevaina elukardetavas ning raskes kalurikutses. Me kuuleme meestest ja naistest, kes tarviduse korral raske tormigagi merele sõidavad, aerutamistest, kus veri kätelt tilgub, eitedest, kes surmahaiguseski häbenevad voodisse heita, ja vallasemadest, kes mehelt abi küsimata toidavad peale oma lapse koguni vanemaid. Isegi pessimistlik A. H. Tammsaare, kes väga ihnalt jagab oma tegelastele püsivamat õnne, laseb vintsutatud Indreku rahuneda kraavikaevamisel Vargamäe soos, ja vana Andrese raugapäevile heidab lepitavat soojust teadmine, et ta on talu armastanud ja armastusega selle kasuks töötanud (Tõde ja õigus V, 1933). Küllalt selge on talutöö õnnistuse motiiv ka M. Raua „Kirves ja kuus“ (1935).

On rida teisi teoseid, mille autorid, nagu eelmainitute

---

¹⁾ Lubatagu siin erandlikult puudutada ka A. Jakobsoni romaani „Töö algus“. Kuigi sündmustikult teoorjuse lõppaega kuuluv, kajastab see asunikuroomaan ometi olevikus nii akuutseid tendentse.

omadki, rõhutavad peategelasile tööst saabuvat rahuldustunnet, kuid mitmesuguseil muil põhjusil ei lase neid saada õnnelikuks. M. Mõtslase „Mõrased hinge“ (1930) ja E. V. Saksa „Ja an Tamaru“ ettevõtlikele peategelasile muutub saatuslikuks peamiselt halb abielu. Õnnetused ja arusaamatused armastuses vähendavad ka Eevi Pedaka (hiljem Altma) töörõõme H. Mäelo romanes. Kuid on selge, et see riiklikust lastekodust võrsunud naisadvokaat hindab tööd, samuti kui ta lastekodusõber Eduard, vigaste jalgadega poiss, kes suure eneseharimisinnu tõttu pääseb kingsepaõpilasest vastutusrikkaks ärijuhiks. A. Hindi „Pidalitõve“ (1934) peakuju pastor Paul Laiu elus on ilmselt töö mõjukamaid tegureid, mis tõstab ta elujulgust, ja teadlase Hans Joalt'i õnni K. A. Hindrey „Suremise idudes“ (1935) näib suurelt osalt seisnevat teaduslikus juurdlemises ja uurimistöös, milles teda aga hoolimatult segab jämedakoeline ümbrus.

Üsna mitmes teoses kohtame ka traagilist tööarmastust ja töötruudust, püüdlikkust, millele tasuna ei järgne inimväärseid elamisvõimalusi. Küllalt ilmne ja keskne on selline kurbloolus R. Rohu romanes „Vastsed rajad“ (1933) ja „Võitluse teel“ (1933), vähem terav tema „Esimeses armastuses“ (1935), üsna mõjuv aga jälle A. Mälgu teoses „Üks neistsinatseist“ (1933). Ka A. Kivika ja J. Kärrneri kirjanikuromaanid „Veksliivõltsija“ (1931) ja „Moodne orjus“ (1931) on immutatud sellise tragismiga. Viimase raamatu peategelane näit. veab keset ümbruse hoolimatust truult seda koormat, mida moodustavad sõpradele antud vekslivõltsid. Aastast aastasse kestab ta töö teiste võlgade maksmiseks, samal ajal kui omas majas on leivanappus ja katki laste rõivad ning jalanõud. Otsekui irooniline saatus on riputanud peategelase voodipeatsi kohale seinavaiba kirjaga „Vara tööle, hilja voodi, nõnda rikkus tuppa toodi“. Kuid hoolimata kõigest pessimismist elu sotsiaalsete väärnähtuste suhtes valitseb neis teoseis ometi tööle iga hinna eest truuks jäämise paatos.

Töö väärtust püüavad meie autorid selgitada ka töötaoleku viletsusi kirjeldades. Osalt on seda tehtud juba mõnes siinimetatud romaanis (Rohu ja Mälgu poolt), eriti taotlevad seda aga kaks pikemat jutustust — M. Metsanurga „Taaniel heitleb“ (1932) ja M. Saareotsa „Raudpuur“ (1935), kui lubatakse siin haarata pisut üle romaani piiri.

Neiski romanes, kus tööprobleem on kaunis kõrvaline, kohtame tegelasi, kes kas vabatahtlikult või olude sunnil on kõvad tööinimesed. J. Semperi „Armukadeduse“ (1934) üks

silmapaistvamaist naiskujudest Herma Uustal töötab enda üle ja ta hoolas aednikust isa on surnud töötades aias, anum bordoo-vedelikuga seljas, prits peos. Fanaatiline töömees näib olevat ka prof. Marras ja peategelane ise on virk vähemalt teose algul. A. Mälgu „Kivises pesas“ (1932) peab mõni rannanaine sünnitama leibu ahju pannes. Ja üks ole rahateenimisel silmapaistvalt virk ka E. Kippeli „Ahnitsejate“ (1935) peahnitseja Vaal. Ja kui J. Kärneri „Soodoma kroonika“ tegelasi ei saa nimetada küll töökaks, siis nad vähemalt teotsevad rahateenimisega, kuidas keegi oskab.

Täisparasiidid hakkavad jääma enam tagaplaanile töötavate või vähemalt „teenivate“ tegelaskujude kõrval. Neile ei kuulu autorite sümpaatiad ja lähemalt vaadeldud juhtudel enamasti lõpuks ka mitte õnne poolehoid. On tõsi, et laisklejaid esineb selle ajavahemiku romaaniski veel rohkesti, peamiselt kõrvalkujudena. Sellesse inimesteliiki armastavad autorid enne kõike asetada jõukamalt elavaid seltskonnadaame. Tuletagem meelde klatšis, abielurikkumises ja variserlikes kõnelusis elavaid prouasid A. Jakobsoni „Kolme vaeva tees“ (1930), nende veel äärmuslikumaid hingesugulasi, kohvikudaame, J. Perdi „Näljas ja armastuses“ (1930), tagasihoidlikumaid Tammsaare „Tõde ja õigus“ IV-ndas (1932) ja M. Mõtslase „Mängus“ (1930), või tudengeist talutütred Rohu romaanis „Võitluse teel“. Mõnes muuski romaanis leidub neid kõrvaltegelastena nagu siingi. Aga ka kesksete kujudena esineb veel teoseis üksikuid mittemidagitegijaid või neile lähedasi tüüpe. Selliseist naistest on mainida Lilli Niimanni Mõtslase „Mängus“, Lagenõmmelt linna tulnud perenaist Veldat A. Raagi „Teises noorus“ (1934) ja Arrastete armukesist meeldejäävamat, Vilmat. Ka „Tõe ja õiguse“ Karinal on kaunis vähe kokkupuuteid tööga.

Põhjalikke meeslaisklejaid on romaanis naistest tunduvalt vähem. Mehed, kui nad just õiget, ühiskonnale kasulikku tööd ei tee, püüavad vähemalt mingil viisil raha teenida. Ja tegevust annab seegi. Kesksel kohal olevaist meespäevavargaist peaks siin nimetama iseloomult nõrka Juhan Kallast Perdi „Armastuses ja näljas“, kellest väikesed arusaamatused armuasjus teevad loodri, ja Joel Neegost, Jakobsoni „Vanakaardi väe“ (1935) peategelast, igavest üliõpilast, kelle ainsaks tulemusiandvaks tööks on aastast aastasse vekslžiirode otsimine. Nende paha südametunnistuse ja nõrga iseloomuga loodrite kõrvale ei tahaks asetada R. Rohu „Elu on ilus“ pea-

tegelast. Tema laisklemine tundub pigemini ajutise puhkusena kui elustiili vältimatu põhiomadusena. Me teame, et romaani minakangelane on töötanud, ja loodame, et ta seda jälle teeb pärast ilutsedes veedetud suve, mille jooksul ta kellelegi pole silmapaistvaks majanduslikuks koormaks. On veel mõningaid aina laisklevaid mehi, kuid nad pole teoseis kuigi keskse tähtsusega, ja üldiselt on neid vaatlusaluses kirjanduses ilmselt vähem kui naisi. Ei ole selge, mis on autorite arvates selle arvilise tasakaalutuse põhjuseks. Arvatavasti ei otsi nad viimast siiski naise olemuslikust kalduvusest laisklemisele, vaid lükkavad süü väga levinud traditsioonile, mis peab daamile häbiks ja üle jõu käivaks tõsisemat tööd ja ideaalseks olukorraks abielus sellist, kus naine võib elada jõude-elu. Et meie naised autorite arvates võivad töötada küllaldase püsivusega ning vahel koguni suurema vaimustusega kui mehed, seda näitab rida naiskangelasi, sellised nagu Ilma H. Ranna „Kehas ja vaimus“, Eevi H. Mäelo „Vallaslapses“, Linda M. Raua „Kirves ja kuus“ ja Lia A. Kivika „Veksli võltsijas“.

Siin oleks vist õige koht kahetseda, et vaatlusalused meesega naisautorid pole käsitelnud emantsipeeritud naise tungimist uudseile tööaladele, sellega seotud spetsiifilis-naiseliku hingeelu küsimust ja mitmesuguseid sotsiaalseid probleeme (tööjaotus, suhe perekonnaga ja muud sarnased), mille selgitamine oleks kaasaegse elu seisukohalt küllalt suure tähtsusega. H. Mäelo mõningad katsetused siin jäävad väheütlevaks ja visandlikuks. Pilt kaasaegsest haritud naisest kipub seepärast virilduma meie autorite esituses — ta näib liiga sageli emantsipeerunud ainult lõbueluks, mitte iseseisvaks elukutseliseks tööks ja vastutuse kandmiseks.

Meie romaanis, nagu nägime, esineb tegelastena töövõimelisi laisklejaid, kuid neid ei näidata lugejale sümpaatses valgustuses. Pigemini tulevad nende läbi pahandused maailma. Tööelamuste ja loomingurõõmude puudus kihutab neid ühekülgselt muude elamuste jahile, tekivad vääraproportsioonid elustiili elementide vahel, mis annavad end tunda nii laisklejale kui ka ümbursele. Vana Andres „Tõe ja õiguse“ viimses köites arvab, et elujõuline inimene vajab mingit hoolt nõudvat tööülesannet otsekui vangiraudu: „Vangiraud olgu noorte tarvis, sest nemad lähevad muidu paha peale“ (lk. 7). Seda paha peale minekut kogeme ikka ja ikka jälle. Vaevalt muutuks Karina ja Indreku ülikomplitseeritud vahekord asjaosalistele nii saatuslikuks, kui nad omaksid toetuspunkte mõnes selgekujulises tööarmas-

tuses, kui neil oleks muid muresid kui mure teineteisele tähtis olla. Laisklejaist lähtuvad laostavad pillamised (näit. Inge „Mõrased hinges“ või Järveotsa talu lapsed „Võitluse teel“), nad on sunnitud valetama, et alal hoida oma laiskleja-põlve (näit. Vilma „Fr. Arrastes & poegades“ või Velda „Teises nooruses“), nad peavad klatsima ja ülikohtumõistjatsema ümbruse üle, et oma viljatuile isikuile sugereerida üleolekutunnet (näit. seltskonnadaamid „Kolme vaeva tees“) jne.

Kõiki neid jõude-elu eetilisi nõrkusi autorid ei püüa kinni katta, näidates seda elu rikkana peenist esteetilisist elamusist. Nende parasitide ümber pole ahvatlevat kaunist muinasjutulikkuluksust, nende naudinguis pole andekate degenerantide rafineeritust, nende pattudes pole vaimukat leidlikkust, nende isoleerumist töötavaist hulkadest ei saa kusagil õigustada mingi ekskluusiivse peenetundlikkusega. Jõude-elu on teoseis kaotanud aristokraatliku *splendid isolation*'i, on jäänud vaid tõusiklik praalimine sotsiaalse viletsuse taustal. Selline kainenenu suhtumine ühekülgssesse naudingukultuuri on küllalt iseloomustav käesolevale ajavahemikule meie kirjanduses, võrreldes seda iseseisvuse sünniaastate ja kahekümnendate aastate esimese poole toodanguga. Maaailmasõda ja sellele järgnenud kriisid majanduselus, poliitikas ja kümnel muul alal on liiga teravalt ja kestvalt sundinud meid kuulma sotsiaalseid ebakõlasid. Meie teadlikkus eluhädade suhtes on muutunud nii paratamatuks, et raske on leida sellest küllalt suurt distantsi luksusliku elu rahulikuks või koguni pooldavaks kirjeldamiseks oleviku raames. Müütides see vahest veel läheks või utoopilistes romaanides, kui neid meil keegi looks.

Võib-olla johtub seegi autorite poolteadlikust või alateadlikust õiglusetarbest, et sageneb tendents lähemalt vaadeldud jõude-elu elajaid mitte jätta igavesti sellesse ossa. Selle püüde teostamine jätab kunstiliselt küll enamasti mõndagi soovida. Harva tunneme, kuidas olude raudne loogika sunnib laisklejat jätma senist elu. Jakobsoni „Vanaskardiväes“ on näidatud kaunis ilmekalt, kuidas laiskur-üliõpilane suuris mõõteis peab meie ajal muutuma anakronismiks. Teistel autoritel aga laiskurielu lõpetamine on põhjendatud enamasti abitult. See kasvab enam välja juhuseist kui laiadest sotsiaalsete või puhtpsüühiliste nähtuste ridadest. Siin ei jahvata pikka, kuid suure paratamatusega jumala veskid, vaid autori töö kergendamiseks ja lugeja õiglustunde rahuldamiseks sünnib ootamatusi. Mõtslase „Mängus“ näit. jääb arusaamatuks,

mis õieti tingib Lilli Niimanni elulaadi muutuse, kas ta mehe äri allamäge-minek või midagi muud. Velda jõude-elu lõpp R a a g'i „T e i s e s n o o r u s e s“ oleneb juhuseist, mis oleksid võinud väga hästi ka tulemata jääda. Silmapaistev pöördumislugu ilma-vaatelise selgumise või tunde-tahteelu tervenemise kaasnähtu-sena puudub vaatlusaluseis romaanis. Max Arraste armukeses Vilmas hakkab küll valmima otsus senisest elust loobuda, kuid teoks saab see ometi ainult välise juhuse — tema ülalpidaja Max Arraste ootamatu surma tagajärjel. Joosep Arraste pöördumisel tundub maailmavaateline kaalutlemine etendanud suurt osa, kuid see meelearanduslugu on üsna kaugel autori huvi tulipunktist, nii-öelda romaani eellugudes, ja me ei saa sellest palju teada. Peab sedastama, et autorid pole kas tahtnud või suutnud anda haaravalt ja tihedalt kujutatud pöördumist jõude-elust töö-ellu. Isegi J a k o b s o n i „V a n a s k a a r d i v ä e s“ pole seda sün-dinud. Selgesti on antud siin küll paratamatus lõpetada senist elu, kuid uueks on antud peategelasel vähe algeid. Vanapere-meis Tiidu üsna plastiliselt kujutatud aktiivseks muutumine M. R a u a „K i r v e s j a k u u s“ pole aga muidugi mingi terav üle-minek põhjalikust laiskusest tööellu, vaid ainult ajutiselt vai-bunud suure tööinnu uus tõus. Aga kahtlemata on siin õige usaldatavalt ja reljeefselt valgustatud paari tegurit, mis sageli innustavad inimesi töökusele: tahet töötada selleks, et väärida armastust ning armastatu eest suuta hoolitseda, ja varase noo-ruse mälestuste suurt mõju mingi harrastuse kalliks ja omaseks saamisel.

3.

Nagu eespool nägime, ei kardata autorid oma romaanide pea-pegelasiks võtta töökaid inimesi. Kuid seda konstateerides me pole veel vastanud küsimusele, kas ja mil määral kirjandus lähen-dab meile just tööelamusi. Autor võib ju isikut, keda ta otseselt või kaudselt on tutvustanud töökana, vaadelda olukordades ja suhteis, mil on tööga väga vähe tegemist, ta võib jutustada näit. vabrikutöölisest miitingu fraasidesajus või tehasedirektorist kaardilauas. Seepärast on veel vastamata küsimus, kas meie autorid on jälginud tööd küllalt intiimselt ja kaasa elama sundi-valt.

Ei tohi muidugi nõuda ilukirjanduslikult teoselt nii üksik-asjalist töökirjeldust, et võhik võiks kasustada seda mõne ameti õppimisel. Ja ometi mõjub ka sellise sihita lugemisel meeldi-valt ja elamust tihendavalt kuulda mõnest töö üksikvõttest, mida

tavaline eemaltvaataja ei tea, üllatuda mõnest tööga seotud tundest või probleemist, või kui mitte üllatuda, siis vähemalt tunda oma mõtteid ja tundeid kaasakistuna. Muidugi tuleb töö kirjeldamisel valida eelistavalt seda, mil on mõju tegelaste saatusele, — ja eks ole igas töös ja elukutses, jah, isegi nende pisiasjus küllalt viimast. Võrreldagu ainult korraks tüüpilist kelnerit ja taluperemeest väljaspool nende otseseid ülesandeid, et tunda elukutse jälgede sügavust inimeses! Aga ka mõnesugused muud kunstilised kaalutlused võiksid tulla arvesse töökirjelduseks joonte valimisel, mille lähemaks määratlemiseks pole siin koht.

Kui me pöördume oma vaatlusaluste romaanide poole, siis peame küll sedastama, et paljudes jätab töö kirjeldamise intiimsus mõndagi soovida. Romaanide seas on rida selliseid, kus mõnesugune lähedus ja konkreetsus töökirjeldusis on kunstilise terviku seisukohalt vastuvaidlematult vajalik, kuid autorid pole ometi seda arvestanud. Õige kurvalt riivab mõnd töötendentsilist raamatut lugedes tunne, et autor pole olnud töökas meile tööd lähendades. Ja nii võib paradoksaalselt juhtuda, et loomingu-protsessi saladusi aimav lugeja saab suuremaid tööelamusi mõnest usinuse ja eruditsioonirikkusega tööteldud laiskuriloost kui mõnest tööd ülistavast teosest. Ja kui teos polegi tööd propageeriv, kuid töö ometi öeldakse etendada olevat suur osa peategelaste saatuses, siiski tahaksime, et töö ei jääks paljaks sõnaks. Kuid mida teame näit. Jaan Tamaru majanduslikust tõusust *S a k s a* samanimelises romaanis. Autor ütleb küll, et „Võitlus loodusega“ oli „kogu eluaja olnud Jaan Tamaru tähiseks“ (lk. 12), teame, et ta on töökas ja tööst õnne leidev, kuid kui kaugeks ja verevaeselt kokkuvõetuks jääb kogu see võitlus loodusega ja püüd üles, Jaan Tamaru tööelamused üldse. Vähemalt paari tihedat proovi igatseksime neist. Pankrotimeistrest ja ärihaidest kõrvaltegelaste spekulatsioonide kirjeldus vaatlusaluses kirjanduses ei ületa konkreetselt tiheduselt vähiklikku klatši ja anekdooti. Palju teame Koolmanni äridest *M. M õ t s l a s e* „*M ä n g u s*“? Ainult mõnd ülišablooniliseks muutunud joont, nagu äriraskuste vastu võitlemine süütamisega. Kuid Koolmanni majanduslik tegevus peaks olema küllalt tähtis peategelasele, kes temaga ju raha pärast abiellus, ja seetõttu huvitav meilegi. *M. M e t s a n u r g a* „*F r. A r r a s t e & p o j a d*“ samuti ei anna meile küllalt konkreetseid jooni majanduslikust olundist, et lugemal oleks hea jälgida tõuse ja langusi äri elus. Autor tutvustab meid küll nende psühholoogiliste eeldustega, mis võiksid mõjuda firmale tervendavalt või hukutavalt, samuti jälgib ta äri seis-

korda selliste kaudsete indeksite abil nagu tegelaste ilmed või tollimaksude õiendamise kiirus, kuid sellest on siiski vähe kaasa-
elamiseks äri saatusega. Ja ometi on ju peategelaste suureks
huviesemeks kaubamaja ja need peategelased on võetud nii-
-õelda otse firma südamest. Väga üldsõnaliselt mainitakse Max
Arraste õnnemängijalikkust ärimaailmas, aga ei anta konkreet-
seid üksikseiku tema kardetavaist ettevõttest. Kusagil on mingisugused riskantsed ettevõtted ja mingisugused halvad aktsiad, aga me ei tea kunagi lähemalt, missugused nimelt või mispärast nad on halvad või mispärast kasutootavad. Sellises rahvusvaheliste sidemetega suuräri loos oleks õige koht natukegi lähemalt peegeldada järelsõjaaegse majandusliku konjunktuuri heitlikkust kodumaisil ja rahvusvahelisel põhjusil. Seega pole muidugi nõutud, et autor lükkaks tagaplaanile isikute tähtsuse firma saatuses ja teeks kõik olenevaks konjunktuurist, aga me ihkame lugedes natukegi tihedamat kujutlust neist olukorrist, kus toimuvad tegelaste otstarbekohased ja eksisammud ja lähemat kujutlust neist sammudest enestest.

Mõne üksikugi intiimsema nüansi tahaksime leida ka H. Mäelo „Vallaslaps“ Eevi Pedaka kui üliõpilase ja advokaadibüroo ametniku töö kirjeldusest. Muidu jäävad lugejale tundmata, elamuslikult võõraks need kõrgused, kuhu Eevi püüdlilik on tõusma. Ja ometi teadsime tema töökarjääri algusest seakarjusena mõndagi huvitavat! Üsna kahvatult on kirjeldatud ka kirjanduslik loomistöö meie romaanides. Nii vähe intiimset teame sellest, mida või kuidas loob kirjandust peategelane Kärneri „Moodsas orjuses“ või Rohu „Vastsetes radades“. Meile loetellakse Kärneri romaanis, samuti ka mitmel pool Kivika „Veksli võltsijas“ esseelikult tegureid, mis soodustavad loomingut või pidurdavad seda, aga me ei näe küllalt konkreetseid situatsioone loomistööst endast. Ja ometi oleks nii kujukas näha siin-seal just üht teatud fantaasiaidu lämbuvat mõne konkreetset ja piiriteldult antud just selle tunni mure embuses. Õieti leituna oleksid sellised võtted kindlasti palju kunstipärasemad ja mõjuvamad kui aina korduv üldsõnaline halisemine omade või võõraste vekslite pärast. Ka Hindrey „Suremise idude“ Joalt'i puhul kuuleksime meeleldi paari vihjet mõnele ta filosoofilise töö mõttele, et veel kord veenduda, et selleski endaavalduses ta on jäänud samaks Joalt'iks, keda tunneme mujalt, niisama peenetundeliseks ja tagasihoidlikuks. Need vihjed võiksid ju olla lühidad, et mitte koormata võhikut lugemisel. Me ihkame neid seda enam, et muist külgedest autoril on õnnestunud tegelast kujutada üsna plastili-

sena ja lähedalt nähtuna. Samuti rõõmutseksime vist, kui neist arvukaist pisitählepanekuist, millega L. Kibuvits otse joo- vastab lugejat „Rahusõidus“ (1933), langeksid mõnedki raudteelaste tööle. Kibuvitsliku nüanssidepillavuse juures tohiksime seda ehk tahta, kuigi raudteelane pole siin peatege- lane ise, vaid viimase mees. Ja selliseile näiteile leiduks veelgi lisa.

Kuid meil pole kaugeltki põhjust ainult nuriseda, vaid kohati suudavad autorid tõesti viia lugeja töölähedusse. Kui näit. Roht „Vastsetes radades“ jutustab metsamaha- võtmisest või Tammsaare Indreku kraavikaevamisest, siis ei teki muljet, nagu kohmitseks autor aralt kõnelda talle võõrast asjast. Üldiselt näib talutöö õhkkonna tabamine õnnestuvat autoreil tunduvalt paremini kui intelligentsete elukutsete ja äriilma tegevuse kujutamine. Teatud ühekülgus talutöö kir- jeldamisse sugeneb küll sellest, et vaatlusaluseis teoseis meie autorid, välja arvatud vahest Mõtslane, on võtnud talu liiga endassesuletud majandusühikuna. Nad nagu pole kuulnudki neist muredest ja rõõmudest, mida töid maamehe ellu hindade ja palkade kõikumised, ega arvestanud selliste nähtuste kajastu- mist tööinnus ja töömõtteis. Üldiselt leidub aga talutööde kir- jelduses harva võltsi, pisut enam šabloonilist, kuid ka üksikuid värskemaid jooni esineb siin-seal. M. Mõtslane näit. servee- rib meile „Mõrases hinges“ traktori ümbermineku stseeni ja ei jäta meid selle põhjusistki informeerimata. Erilise nüansi- rikkusega Mõtslase tööpildid siiski ei hiilga. Küll aga toob A. Jakobson oma „Tööalguses“ külluses toredaid kaasakis- kuvaid üksikseiku talu rajamisest laande ja esimestest külvidest seal. (Küllap need on usutavad, kuigi mõnes kohas vahest teisiti töötatakse.) Samuti H. Ranna ja M. Raua romaanid „Keha ja vaim“ ja „Kirves ja kuu“ annavad tihti üllatuslikke pooltoone töökirjeldusist ja sunnivad lugejat tugevasti kaasa elama talu tööõhkkonnale. Me näeme Ilma Raunikut oma mehega plaanitsemas ja teostamas, näeme neid üksikuid esteeti- lisi sihtegi, mida ta taga ajab talu korraldamisel, kuuleme ta mänglemisest ja katsetamisest.

M. Raua romaan lubab meid peale talutöö vaadelda huvitava nurga all ka kunstniku loomistööd.

Siin on autor andnud tõelist loomingulähedust, kuigi see looming pole vahest õnnestav vaatajaile ega tervendav kunstni- kule, ega viimane ise ühiskonna seisukohalt mingi edasiviiva ja lahendava töö kangelane. Kontakti ümbrusega leidmata jääb Vidrik seal ülearuseks ja naeruväärseks, ta ei tunne tungi või

jaksu oma esteetilise meelega kuidagi mõjustada taluelu, nii nagu teeb seda Ilma H. Ranna „Keha ja vaim“, kes lepib oma iluotsingud igapäevase tarbetööga, millest sünnivad siis sellised asjad kui kauni väljavaatega kohale rajatud taluhoone või lilleaed selle ümber. Mõlemas viimatimainitud polaarusest pingleva pealkirjaga romaanis oskavad autorid töökirjelduslikku elementi valida nii, et see täidab olulist osa põhiprobleemide reljeefseks tegemisel.

Kalurirahva maailmast on toonud üsna konkreetseid pilte A. Mälk „Õitsvas meres“. Siin esineb palju teravalt nähtud üksikasju seoses kalastamise ja meresõiduga, üksikjooni, mis vähemalt võhiklikus mandrilugejas äratavad tõsist aukartust autori teadmiste vastu. Samuti on tegelaste tööind kaasakiskuv sel juhul, kui nad on oma õigel kohal, oma armsakssaanud töö juures.

Üsna intiimse kalalesõidu kirjelduse leiame ka A. H. H. „Pidalitõvest“, sellest osast, mis käsitleb vennaste Laidude lapsepõlve.

Lilleneiu saatusest baaris jutustab parajalt kaaluva mõõdukusega A. Mälk „Ühes neistsinatseist“.

Advokaatide ja kohtutegelaste tööst on mõne peene joone osanud tabada P. Krusten oma „Õilsas vales“. Mäelo ja Perdi kirjeldused advokaadi tegevusest ei tundu kaugeltki nii intiimsed.

Peaaegu täiesti käsitlemata on vaatlusaluses kirjanduses tööliste töö vabrikuis. Selle kirjeldusist tean nimetada ainult paari lehekülge M. Saareotsa jutustuses „Raudpuur“, kus on juttu tööst metallpõrgade töökojas ja saeveskis. Natuke aralt ja lühidalt jutustab autor, kuid tal õnnestub siiski tabada mõndagi peategelase suhtes olulist.

Vaadates tagasi peab sedastama, et vaatlusalusel ajavahemikul on ilmunud nii selliseid teoseid, mille töökirjeldused mõjuvad vähetihedalt, kui ka selliseid, kus nad rahuldavad. Võrreldes eelnenud iseseisvusaegse kirjandusega, võib siingi sedastada paranemistendentse. Silmapaistvaks jäävad töö kujukalt edasiandmiselt kõigepealt Ranna „Keha ja vaim“, Jakobsoni „Töö algus“, Tammsaare „Tõde ja õigus“ V, Mälgu „Õitsev meri“ ja Raua „Kirves ja kuu“. Kuid et neis romaanides pole leidnud põhjalikult käsitlemist töö mõtte ja töö tulemuste sõltumus sotsiaalsest olundist ja vahekorrist — kaasajale küllaltki akuutne küsimus, siis peame ikka veel ootama jääma romaani, mis meisterliku sügavuse ja

laiusega käsitleks tööelu ja sellega seotud lootuste täitumisi-
-nurjumisi tänapäeva realiteedis. Kuid teiselt poolt peab ütleva,
et meie autorite huvi liigub töö suunas ja et nad saavutavad siin
võite. Enam ja enam muutub kirjanikele valitsetavaks töö kuns-
tilise loomingu ainesena, olgu töö enda kujutamise või tööga seotud
probleemide jälgimise näol. Siin on veel külluses üleshari-
mata pinda eesti ja teiste rahvaste kirjandusele.

(Järgneb.)

L. Anvelt.

MISJONÄR H. I. TIISMANN EESTI KIRJAKEELE UUENDAJANA.

Kõneldes eesti keeleuuendusest mõistetakse sellega harilikult
tänapäeva või lähema mineviku sündmusi. Vähemal määral
võib keeleuuendust näha ka varem, juba ärkamisajalgi, kui hakati
looma uusi sõnu ja tuletisi või üritati keelt rikastada mõninga
soome laenuga. Vanemast ajajärgust ei ole aga mainida ühtki
radikaalset keeleuuendajat à la Aavik, kes oma individuaalsu-
suga oleks hakanud käima traditsioonidest hoopis kõrvale kal-
duvaid radu. Ometi leidub möödunud sajandi teisel poolel
mees, kelle keeleuususe läks tolleaegsest kirjakeelest väga lahku.
Et tolle mehe pea-tegevusala oli kaugel väljaspool Eestit ja ta
kirjanduslik toodang piirdus poolvaimulikkude misjoniteos-
tega, siis on loomulik, et tema keeleuuenduslikud katsetused on
vajunud unarusse. Üheks uuenduste tähelepanemata jäämise
põhjuseks on pealegi olnud kogu ettevõtte liiga suur grotesksus.

Mees, kellest siin on kõnet, nimetas ennast ise galla rahva
misjonäriks H. I. (või I. H.) T i i s m a n n i k s.

T i i s m a n n sündis vkj. 1829. a. 15. jaanuaril Rapla
kihelkonnas endise Alu valla Tuisu talus ¹⁾). Ristinimeks oli
talle vanemate poolt antud H a n s, hiljem aga lisas ta sellele
kas ette või taha kirjatähe I, mis pidi tähendama I g a v e n e ²⁾).
Perekond oli väga usklik. Seitsmeaastaselt oli Hans lugenud
O. V. Masingu „Maarahva Nädalalehe“ misjonilugusid ja lapi
rahva usu asja, ja juba siis otsustanud saada paganate misjonä-
riks. See mõte ei andnud noormehel rahu ka hiljem. Südamese-
soov võis siiski alles paljude aastate järel tõeks saada. Alguses

---

1) P. Postimees 1861, nr. 22, lk. 174—175.

2) Praost Fr. E d e r b e r g'i lahkeil teateil. Selle ja muude and-
mete eest avaldab allakirjutanu vanale misjonäride-uurijale suurimat
tänu.

pidi Tiismann olema mõisa teomes ja siis teenima Tallinnas Bienert'i apteegis. Tollal nõuti välispassist 500 rubla; sõjaväes teeninud isikud võisid aga saada passi *gratis*. Et saada üle passiraskustest, astus Tiismann Krimmi sõja ajal väeteenistusse, kuhu jäi kolmeks aastaks³⁾. Enama aja oli ta toapoisiks ohvitser Taube juures. Vabal ajal õppis tulevane misjonär hoolega saksa keelt, geograafiat ja viiulimängu, uuris piiblit ja õppis selgeks kõik kirikulaulu-viisid. Pass käes, võttis Tiismann pärast Krimmi sõda ette lootusrikka teekonna Baselisse Helveetsias. Teekonna sihtkoht oli sõltunud peamiselt J. V. J a n n s e n i õhutusest. Kogutud raha oli Karlsruhe otsa lõppenud ja siit edasi pidi Tiismann matkama jala. Baselis võttis misjonikooli direktor Spitler noormehe vastu Krischona õppeasutisse, mille Tiismann lõpetas 1861. aastal⁴⁾. Varsti saadeti ta juutide misjonäriks Jeruusalema ja Gondari vahele Palestiinasse või, teistel teadetel, araabia vaestelaste kooli juurde Jeruusalema värvate ees⁵⁾. Palestiinasse jäi Tiismann kõigest kaheks aastaks, sest kohalikkude elanikkude vaenu tõttu olid töötamisvõimalused ja töö tulemused väga viletsad. Lõunast tuli siis värske misjonär mõneks ajaks kodumaale, kus avaldas misjoniraamatu, et sel kombel saada veidi majanduslikke võimalusi uueks misjoniretkeks. Raamatu kirjastaja ei andnud honorari rahas, vaid raamatuis, mis Tiismann pidi ise kaubaks tegema. Teose müümisega tuli kokku üsna kena summa, millega misjonär alustas 1865. a. enne jõulu reisi Aafrikasse galla rahva juurde, kus seni ei olnud käinud ükski ristiusu kuulutaja⁶⁾. Halva ilmastu pärast võis Tiismann gallade juurde jääda ainult neljaks aastaks. 1869. aastal tuleb ta tagasi oma kodukohta, kus hakkab koolmeistriks. Ühe oma misjonisõbra kutsel lahkub ta 1874 (?) jällegi kodumaalt, et minna Lõuna-Ameerikasse Santa Cruz'i saksa kolooniasse misjonäriks-õpetajaks. 1884. aastal tuleb Tiismann taas Raplasse ja järgmisel aastal abiellub 56-aastaselt 18-aastase Ann Loorberg'iga⁷⁾. Varsti pärast seda, 5. märilkuu päeval 1886 (vkj.), lõpeb aga selle eesti suurränduri seiklusrikas elu.

Kaasaegne ajakirjandus ja muud andmetekogud vaikivad peaaegu täiesti Tiismanni kirjandusliku ja keeleteadusliku tegevuse kohta, kuigi misjonäritegevuse ajal tuli ta nimi üsna sageli

3) Ederbergi teatel.

4) Postimees 1886, nr. 4.

5) Ederberg.

6) Ederberg; P. Postimees 1865, nr. 51, lk. 410—412.

7) Ederberg.

ajalehtede veergudele. Ainult nekroloogis on öeldud⁸⁾, et „Eesti keeli on ta ka mõne raamatukese kirjutanud, nagu „Bethlehem“, „Afrika õis“ jne.“ Misjonäri võõrkeelte-oskusest on küll eri kohtades juttu. Ta olevat mõistnud nimelt saksa, inglise, araabia ja suaheli keelt. Käesolevas kirjutises tahetakse esile tuua Tiismanni eesti keele iseärasusi. Olgu aga kohe alguses öeldud, et kõigest hoolimata jääb tumedaks, mis olukorrad just on andnud põhjust Tiismanni reformitaotlustele. Igatahes näib, et tõukeandjaks pole olnud rahulolematust tolleaegse kirjakeelega, vaid pigemini mingisugune omapäratsemistung. Niipalju kui andmed lubavad otsustada, ei olnud Tiismann ka kaasaegsete keelemeeste loomingu mõju all, vaid toimis täiesti iseseisvalt. Grenzsteini ja Hermannini neologismide hulgas puuduvad Tiismannil esinevad ebatavalised sõnad.

Vaatlusele tuleb Tiismanni keeleline toodang piirdub peaaegu ainult ühe teosega, mis ilmus Tallinnas autori surma-aastal 1886. Vastavalt aja maitsele on selle pealkirjaks: „Kuulumitooja ehk sõnumitooja Bethlehemmast, meie Õnnistegija Jeesuse Kristuse sündimise paigast, mida seest ja välispidise missiooni töö heaks 1864. aastal on esimest korda, ning nüüd uuest parandud ja rohkendud kommeldusega teist korda, sell 25-mal Septembril 1885 väljaannud Missionär J. H. Tiismann. Kommeldus I.“ Järelikult on mainitud raamat selle misjoniteose teine trükk, mille abil autor püüdis hankida Aafrika-sõiduks teeraha. „Kuulumitooja“ esimene trükk on harilikus tolleaegses eesti kirjakeeles. Teises Tiismanni teoses — „Ahvrikamaa õis ehk ühe Ahvrikamaa Gallaneitsi Pauliine Fathme õnsad elupäevad“, Tallinnas 1882 — on keeleuenduslikult tähelepandavad üksnes mõningad leksikaalsed jooned. Viimase raamatu eessõnas leidub aga lühike märkus esitatava keele kohta, mis viitab uuenduskavatsustele: „Armas lugeja, siin selle eesiseiva väikese raamatu sees, olen ma enamiste Harju kirjutse uue viisi järele püüdnud, oma kirja välja anda; aga eks ta ole ikka alles selgimata, kust mõndagi võib aegamööda veel teisiti seada.“

Mainitud harjupärasusi esineb raamatus tõesti mõningaid, nagu pikavokaalilised *häävitama*, *laamavad*, *määlestus*, *rääitsep*, *viiluneda* 'viluda' jne.; tugevaastmeline inessiiv: *lautas*, *kottis*, *äärdes*, *keeldes*; d-lõpuline kahtlev kõneviis: *huugvad* 'huugavat', *laulvad* *olevad*, *tegevad*, *tulevad*. Põhja-eesti murdeomapära-

8) Postimees 1886, nr. 4.

susi on järgmisedki Tiismannil esinevad jooned: v õ e r u s e l, j ä h i 'j ä i', p ü u s 'p e o s', ö ö l d i, p ä ä v a d j m.

Nagu öeldud, on Tiismanni keeleuenduse oluline osa „Kuulumitoojas“. Alljärgnevalt esitataksegi siis näiteid peamiselt just sellest teosest. Seal esinevad uuendused on kaht laadi, nimelt morfoloogilised ja leksikaalsed. On olemas mõningaid ortograafilisi omapärasusi, nagu p i a n, r i a g a, t u a, n ü i d, p ü i j a n, h ü i t a k s e, aga neid võib leida ka muil sama aja kirjameestel. Eriliselt tiismann'lik on ainult suur õigekirjutuslik ebajärjekindlus. Ortograafilistest omapärasustest võiks siiski veel mainida võõrsõnades esinevat, rohkem algkeelte õigekirjutusel põhinevat kirjaviisi, näit.: B e t h l e h e m, N a z a r e t h, D a v e t, G o l g a t h a, M e s i a h, D a m a s k u s, B i i b e l j n e. Muus kaasaegses kirjanduses on need eestlasele üldtuntud pärisnimed harilikult eestistatud kujul.

Enne kui asuda Tiismanni uuenduslikku osa vaatlema, peab veel nimetama, et autori keel on õige saksapärane. Mõnikord saab alles siis õigesti aru sõnade järjekorrast või mõnedest vormidest, kui tõlkida vastav lause saksa keelde.

Morfoloogia alal on Tiismannile mõni tuletis eriti meeldinud. Seda on siis katsutud tarvitada isegi niisuguseil juhtudel, kus ta on võinud saada ilmseks ülekujuseks. Üheks lemmiktuletiseks on -n e. Õige sageli on see lisatud komparatiivilegi: a l u m i s e m n e, u u e m n e, t e r a s e m n e, t i l l e m n e, v õ i l i k - l õ p u l e: i h u l i k n e, i m e l i k n e, t a e v a l i k n e j n e. Muist tuletuslõppudest on silmatorkavad eriti -n d, -l a n e, -m j a -n a. Esimesega tuletab Tiismann isikut kas verbist, substantiivist, adjektiivist või pronoomenist: a i n o n d 'munk' (< a i n u s), k a r j a n d 'karjane', o r j a n d 'kloostriabt', p i h t l u u r a n d 'ülevaataja' (< p i h t l u u r a m a 'valvama, järele vaatama'), s a r v o n d 'sarvepuhuja' j n e. Naissoost isikuid on tuletatud lõpuga -n a: a i n o n a 'nunn', o r j a n a 'abtes', k e i s r i n a 'keisrinna', k o d a n i k a n a 'naiskodanik', o h u t o n a 'naisravija', r a i j u r i n a 'naisvalitseja'. Isikuid tuletav on ka -l a n e, mille tarvitamine on sageli niisamuti liigne nagu juba mainitud ne-l: a u l a n e 'tähtis isik', k e n n e l a n e 'isik', l i h t l a n e 'lihtnimene', n ä u l a n e = k e n n e l a n e, s i s s e r ä n d l a n e 'kolonist', s ü n d l a n e 'pärismaalane' j n e. Tuletis m-ga on moodustatud substantiive nagu k u u l u m 'sõnum', m a h u m 'tuba, ruum', t a h u m 'külg, lehekülg', s ü n n u m 'loodus'.

Kõige huvitavam osa Tiismanni keelelisest loomingust on aga keeleuenduslik sõnavara. Uue sõnavara hankimiseks näikse autorit kannustanud puristlik tendents ja uute väljen-

dusvõimaluste hankimine. Paljud uuenduslikud sõnad, nagu muide kaks esitatud tähistist *i s i k u* kohta, paistavad praeguse eesti keele seisukohast liigsena, kuid tolleaegses kirjakeeles olid nad hädavajalikud. Uut sõnavara on Tiismann hankinud mitmel teel. Tegelikult on ta käinud just samu radu, mida on tarvitanud moodne keeueuenduski. Enne kõike on katsutud kirjakeelde tuua juba olemasolevaid murdesõnu. Kui neist ei ole piisanud, on mitte millestki loodud täiesti kunstlik sõna. Rahvakeelest tarvitusele võetud sõnad on enamasti pidanud tegema läbi vähema või suurema tähendusmuutuse, et võida vastata Tiismanni nõuetele. Kas algupärasest tähendusest püsinud või uue funktsiooni saanud olulisemad rahvakeele sõnad on järgmised: *a i m* 'täendus, mõiste' (27) ⁹⁾, *a i n i t u s* 'tähelepanu, kiindumus' (84, I parrani silmadega) < *ainiti* (vahtima), *a u a s k u t u s* 'auavaldus, austustseremoonia' (84) < *askus* 'nõidus', *a u d u t s e m i n e* 'määndamine' (89), *e k s* 'eksimine' (24), *h a g a r d a m a* 'virgutama, ergutama' (90), *h o o v a m a* 'edus, eluvõimas olema' (12), *h u u g a m a* 'kõlama', *h ä i l a m a* 'paistma, särama, hiilgama' (18), *h ä i m* 'paistus, kuma' (66), *j u m m i k* 'kuup' (65), *k a h m a m a* 'paistma, silma torkama' (23), *k a l j u l õ u g a s* 'kuris' (21), *k a m p i m a* 'käima, kõmpima' (26), *k a m p* 'käik' (78), *k a p e r d u s* 'käsitöö' (12) ~ *W i e d e m a n n* *k a p e r d a m a* 'kümmerlich arbeiten, kleine, wenig lohnende Arbeit verrichten', *k e l d e r d a m a* 'võlvima' (87), *k i h u* 'tung, mõju, iha' (68), *k i h v a m a* 'puudutama, riivama' (73), *k i i s k a m i n e* 'hiilgus, sära' (66), *k i r n* 'vorm, kuju' (49), *k o m m e l d a m a* 'toimima, toimetama' (28) ~ *W i e d e m a n n* *k o m m e l d a m a* 'dirigieren, sich richten', *k o n d* 'maakond, maa' (8), *k o o n d u s s e* 'hulka, sekka, kokku' (53), *k o o r u t a m a* 'vooderdama, katma' (66) ~ *W i e d e m a n n* *k o o r u t a m a* 'eine Rinde bilden, sich mit einer Rinde überziehen', *k o r g a s* 'koobas' (78), *e t t e k u m a m a* 'silma paistma' (21), *k u r n u m a* 'nõrguma, voolama' (34), *k u u m a m a* 'paistma' (18), *k õ r n e n e* 'magus, lõhnav' (32) ~ *W i e d e m a n n* *k õ r n e* 'lecker, delicat', *k ü n a r d a m a* 'kaevama, kaeverdama' (30), *l a i m* 'kõne, viis' (26), *l i g i s t a m a* 'lähendama' (93), *l u d i s e m a* 'voolama, niri-sema' (30), *l u u r a m a* 'järele vaatama' (84), *s i l m a l u u r* 'silmapiir, vaade' (43), *l ü k k e k a u p a* 'hooti, aeg-ajalt', *m a a l o o m i s t a m i n e* 'maaharimine' (50), *m a d e m*, om. *m a d e m i* 'esine, alune' (67), *m õ ö n a m a* 'voolama' (54), *m ü r k i m i n e*:

9) Number sõna järel osutab „Kuulumitooja“ lehekülge, I näitab aga sama teose esimese trüki vastet.

kõpu kaperdusest mürkimise tõttu (75) — sõna tähendus ei ole küllalt arusaadav, nagu samas lauses esineva kõpu'gi oma — ~ Wiedemann mürkima 'verrameln', ülesnorsima 'parandama' (60) ~ Rapla auku kokku norssima 'auku kokku õmblema', norskus 'hõngus, õhk' (32), nägine 'suursugune' (43) ~ Wiedemann nägine 'sichtbar, öffentlich, ansehnlich', nünn 'tanu' (55) ~ Wiedemann nünn 'Unterlage von feinem Lein (unter Kindermützen)', oht 'arstim' (33), piduma 'pidutsema' (64), pohmis 'mossis' (63), prügama 'toimima, ette võtma' (83) ~ Wiedemann prügama 'vielerlei vornehmen, sich ohne Noth Aufenthalt machen', roist 'roe' (53), roopamisi 'loogeldes' (43), rõivastama 'rõivastama, ülle võtma' (55), sari 'kroon' (76), sarjama 'kroonima' (59), sugardama 'arstima, ravima' (74), tihkardama 'kleepima' (13), tiputama 'mürgistama, tähistama' (63) ~ Wiedemann tiputama 'auszacken, kerben, punktiren' (I tähhendama), togu 'kuju' (89), tomp 'aine' (3), turd 'kuivanud' (13), elutõhk 'elujõud' (27), varp 'vari, kaitse' (73), viiras 'märk' (lõpus), viirutamine 'joonistamine' (13), vikkima 'võidma, salvima' (33), viltus 'pahe, valskus' (12), virama 'üles purskuma, voolama' (87), viraldama 'paistma' jne.

Murdesõnade kirjakeelde toomisel on Tiismann kasustanud oma murdeoskust, ent ilmselt ka Wiedemanni sõnaraamatut, sest õige sageli esineb tal sõnu, mis on omased üksnes lõuna-eestile või saarte murretele. Peale esitatute on Tiismanni teoses palju muidki haruldasemaid sõnu. Õige mitmeist sõnadest ei saa aga meie aja lugeja aru, mis tähenduses on neid tarvitatud, nagu näiteks järgmistest: ning temale üht põkkitsevad lõõpu meelegihkamisse hoovavad (43), mitmesuguse tarkuse oijuvus (75), ep rautand Mariale und (93).

Omaette suure rühma moodustavad tuntud eesti tüvedest tuletatud või kahe tüve liitmisega saadud uued sõnad. Osa neist on üsna sobivad nüüdsegi keelenõude seisukohast, osa näib aga meie ajale kohmakana või isegi koomilisena. Uustuletisi on nii palju, et neist on siinkohal võimalik esitada ainult üksikuid: algming-uurdeming 'alus, baas' (12—13), uurdelikult 'põhjalikult' (13), heilisa 'esiisa' (29) < heile + isa, istur 'sadul' (87), järeltormatus 'tõlge' (lisas), kaksnik 'punktipaar tähe kohal: ë' (lisas), koonhängamine 'kaastundmus' (33) — pandagu tähele lõuna-eestilist esiosist, mis esineb õige mitmes muuski liitsõnas, nagu koonkombel

'ühtlasi', koonpäilitama 'lohutama' jne. —, koskpaber 'papp' (18), kurnvaik 'mürr' (33), kutrusmemm 'pärlmutter' (50) < kudrus 'klaaspärl' + memm, mis on tõlkelaen saksa Perlmutter'ist, kämblekiri 'käekiri' (91), künar 'kraav' (89), lugundama 'sündima, juhtuma' (23), mullaeli 'kiviõli' (66), nelik 'kvartaal' (44), pihfluurama 'valvama, järele vaatama' (12) < pihta + luurama, prügilett 'mosaiik' (59) < prügi + lettima 'põimima', põrmang 'territorium' (21), pühtsuits 'viiruk' (32), tepslooduming 'väljaheide' (53), tiigindama 'tiigiks tegema' (88), tugvik 'kindlus, linnutis' (72), veekuts 'veevärk' (89) — kutsima on Tiismannil 'juhtima' —, vesitiht 'veekindel' (88), viilung 'hoone, asula' (22), ülespannus? 'ülestähendus' (28) jne.

Tiismanni loodud kunstlikku sõnavara võib jagada kahte ossa. Esiteks on rida sõnu, mis on tõesti tabavad ning eesti keele iseloomule kõigiti vastavad, nõnda et neid võiksid arvestada isegi praegused kunstlikkude sõnade loojad. Igatahes ei ole need sõnad halvemad J. Aaviku omadest. Niisugused sõnad oleksid in e 'kuju, eeskuju' (28), kihmik 'klooster', kiil 'olek, laad' — Sest seal mail piab ikka mees sõja riistadega ehitud olema, ja muidu ei olekski temal mehe kiili olevad (56), kirge 'altar' (63), päilitama 'lohutama' (74), lummur 'marmor' (63), lütang (= lüttang) 'sulg' (lisas), milluma 'võitma' (29), millus 'võit' (48), mingustus 'teos' (97), mugar 'kindlus, linnutis', murduk-sõltus 'ühendusmärk' (lisas), rajur 'valitseja' (58), ranguma 'olema, leiduma' (86), telung (= telong) 'palee' (22), tobama 'jõudma, saabuma' (86) ja mitmed teised. Uute sõnade loomisel ei ole aga Tiismannil igakord olnud küllaldaselt kriitikat ega maitset. Seepärast on teine osa kunstlikku sõnavara äärmiselt koomiline või eesti keelele sobimatu. Viimast liiki ainestikku on kahjuks eriti palju. Selle iseloomustuseks piisab aga mõningast näitest: esivints 'pealik' (31, 47), hjusella 'tempel, jumalakoda' (22), krasulam 'püha mälestis, reliikvia' (51), kranidendus 'usund' (46), küisik 'küsimärk' (lisas), laadatandus 'misjon' (31), lüttüitt 'rõhk' (lisas), sig'liter 'kaunistuse' (51), taptakistele mise viirased 'interpunktsioon' (lisas), poolikik 'semikoolon' (lisas). Nagu J. Aavik on üritanud eesti omastava kõrvale tuua teistki sama väljendavat võimalust, nõnda on ka Tiismannil saksa von-sõna vasteks partikkel toona, toon': Kaa-retel toona Mingustustest 'teosteregister' (97), Siin toon'

neitsist Mariast 'Hic de virgine Maria' jne. — Koomilised uudis-sõnad ja -tuletised on kindlasti olnud üheks põhjuseks, miks Tiismanni uuenduskatsed on jäänud tähele panemata. Ettevõtte hea külg on nende taha nagu ära kadunud.

Keeleuuenduslikkudes üritustes ei näi Tiismannil olnuvat erilisi eeskujusid. Ainult paarile korrale on ilmne saksa või vene keele mõju, nagu sõnades ettetass 'hääldus' (lisa) ~ vene произношение; majakirik 'doomkirik' (62), saksa Dom, viimase sõna on autor ühendanud vene дом-iga; trull 'osa' — mis sugust suurt kuninglikku trulli ... mängis (37); saksa Rolle-sõnal on kaks tähendust: 'rull' ja 'osa'.

Esitatud ülevaates on võidud pakkuda üksnes väike osa Tiismanni keelest. Toodust on aga siiski küllalt, et saada ülevaadet möödunud sajandi ühe omapärasema eesti ususeikleja kirjanduslikust tegevusest. Lõpuks nimetatagu veel seda, et Tiismann pole ainuke oma aja huvitav misjonäritüüp. Nagu kristlike ajakirjade lehekülgi sirvides silma torkab, on olnud teisigi samalaadseid eesti entusiaste.

Paul Ariste.

IISAKU KIHELKONNA POLUVERTSIKUD.

Harva on kirjutatud Iisaku, Illuka ja Tudulinna vallas elutsevaist, Venest sisserännanud, vene keelt ja vene-eesti keele segu rääkivaist luteri usku venelastest ehk nn. poluvertsikuist, ja meie laiem üldsus teab neist seepärast võrdlemisi vähe.

Poluvertsikud elavad Peipsi järve põhjarannikul Rannapungerjast Iisakuni ja selle ümbruses ja nimelt järgmistes küldes: Lemmaku, Kuru, Kauksi, Sälliku, Liiva, Vaikla, Nurme, Kasevälja, Luuga, Ees- ja Taga-Varesmetsa, Iisaku, Tärevere, Tammetaguse, Koldamäe, Jõuga, Sõrumäe, Imatu, Kõnnu, Kaidma. Mainida tuleks siinkohal, et aastat paar-kolm tagasi on mitmed poluvertsikute küldade nimed eestistatud, nagu Porskuva = Vaikla, Podgriiva = Liiva, Pootsiku = Nurme, Poludenka = Kasevälja.

Poluvertsikute keelest on kirjutatud pikemalt mag. P. Ariste oma artiklis „Korjamismatkal poluvertsikute maal“ (Eesti Kirjandus nr. 8, 1930) ja nende asumisloost dr. O. Liiv teoses „Vene asustusest Alutagusel“ (Tartu, 1929), mispärast see jääb siin kõrvale.

Eesti Rahva Muuseumi ülesandel oli allakirjutanul võimalus lähemalt kokku puutuda selle huvitava inimrühmaga, kogudes

poluvertsikute juures etnograafilisi andmeid ja ainelist vanavara 1936. a. suvel.

Esitan siin seepärast mõningaid andmeid eeskätt poluvertsikute ainelise kultuuri alalt, hariduslikest oludest jms.

Tähelepandav on, et poluvertsik peab end kaljukindlalt eestlaseks. Endi kohta öeldakse: eestlased oleme, a BOT vene keelt räägime.

Usund ongi siin saanud rahvuse määrajaks. Kui heita pilku nende perekonnanimedele nagu Fetka, Subka, Beläjev, Feršell, Sabolotny — ja kohanimedele Porskuva, Podgriiva, Bahati (богатый) talu jne., siis veendume, et tegelikult on ikkagi tegemist venelastega. Selle kohta loeme ka dr. O. Liivi „Vene asustusest Alutagusel“ (lk. 69) järgmist: „Oma endise usu jäänustega mõjutatud luteriusus on vene asunikud eraldunud kommete suhtes teistest eestlastest-luterlastest ja see asjaolu on loovutanud neile eestlaste suus isegi oludekohase nimetuse: poolusulised. Nende poolusuliste luterlust pole suutnud kõigutada ka venestamise ajal tehtud katsed kohalikku rahvastikku tagasi võita ta esivanemate usku...“

Sellest hoolimata, et käiakse hoolega Iisaku luteri kirikus, ei unustata sealjuures praegugi järjekindlat osavõtmist ka õigeusklike Kuremäe-päevast — jumalaema austamise tsereemoniast 15. aug.

Kohalikud päriseestlased teadsid rääkida, et vene algupära tunnusest olevat poluvertsikuil nii mõneski majas veel ikoonid, nii Kuru külas kui ka mujal. Isiklikult nägin pühapilti suururgas ainult Kuru külas.

Sõna „poluvertsik“ peetakse siin üldiselt pilkesõnaks ja mul oli juhus kuulda, kus oldi väga pahane ühele kohalikule õpetajale, kes oli tarvitanud eelnimetatud väljendust.

Et kindlasti teada, kellelega mul tegemist oli, siis küsisin ettevaatuse ja eelnimetatud kogemuse põhjal, et kas olete juba kaua paigal elanud või kusagilt sisse rännanud jms.

Käies läbi poluvertsikute külad ja juteldes paljudega nende elanikest, oli allakirjutanul ainult kaks juhust, kus tunnustati end poluvertsikuks.

Vene keelt kuuleb poluvertsikute rajoonis igal pool: kodu, kirikuõuel, turul ja poodides, lühidalt seal, kus aga liigub poluvertsik.

Praegune koolipõlv oskab kõnelda enamikus küll ainult eesti keelt, aga mõnes peres oskavad ka lapsed vene keelt.

Oma praegust vene keele rääkimist põhjendatakse poluvert-

sikute endi poolt omaaegse venestamisega ja ka sellega, et vene külad on naaberküladeks ja venelastega on alatihi kokkupuuteid.

Huvitav on märkida, et mõned koguni püüavad varjata oma kodust vene keelt. Näitena siinkohal võiksin mainida järgmist juhtumit: jõudes Liiva külla ja sattudes lahkesse perre palusin öömaja, mida ka lahkesti lubati. Kui õhtusel jutlemisel oli juttu nende kodusest keelest, siis vastati kähku, et selleks on eesti keel. Ärkan vara hommikul jutukõmina peale kõrvaltoas ja imestades kuulen koduse eesti keele asemel vene keelt. Olgu tähendatud, et seal polnud mitte elatanud pererahvas, vaid nii umbes 35—40 a. vanused.

Kõige kindlamad vene keele kantsid tänapäeval on Vaikla, Liiva ja Kuru küla, teistes külades kuuleb vene keelt harvemini.

Kohtasin koguni Vaikla ja Liiva külas paari-kolme 60—70-a. inimest, kes ei valitse eesti keelt. Nad saavad eesti keelest küll aru, räägivad seda ka, aga niivõrd viletsasti, et tarvitavad meel-samini vene keelt.

Kui praegu poluvertsik on midagi venelase ja eestlase vahepealset, siis on kindel, et iga pealekasvava põlvega poluvertsik muutub rohkem ja rohkem eestlaseks. Veel inimpõlv või paar edasi, ja poluvertsikust on saanudki täiesti eestlane.

Ainult juhul, kui poluvertsik abiellub venelasega, ta venestub; kui aga abiellub poluvertsikuga või eestlasega, siis eestistub.

Huvitaval kombel on eestistumine arenenud noorpõlve juures, kohalikke olusid hästi tundjate arvates, märgatavalt kiiresti just poluvertsikute „pealinnas“ Vaiklas. Nii aastat 15 tagasi olnud veel Vaikla noorrahvas teistest palju maha jäänud. Iisakus leeris olles nii mõnedki neist pole mõistnud lugeda ja nende olekust paistnud kohe silma, et nad on Vaiklast. Praegu aga sammuvat Vaikla noorrahvas oma arenemises koguni esirinnas.

Ei saa nimetamata jätta nähtust, et poluvertsikud võtavad praegusest nimede eestistamisest aktiivselt osa. Oma venepärase perekonnanime on vahetatud puhteestiliste vastu nagu Sabolotny = Savi, Beläjev = Kaljumäe, Subka = Säde.

Poluvertsikute küladest kõige veneilmelisem, nii väliselt kui sisemiselt, on Kuru küla. Talud on reas piki Peipsi kallast, kalavõrgud siin-seal kuivamas, ja esimene mulje on vist igal võõral, et ta on sattunud vene külla. Seda muljet süvendab omakorda veel asjaolu, et vanemad mehed kannavad pikka habet, nagu oleme harjunud nägema sisemaal liikuvatel vene sibula- ja kalakaupmeestel.

Ka peetakse Kurus külapäha — 31. oktoobrit, mida nimetakse Midruški-päevaks. Siis pidutseb poluvertsik 3 päeva. Laud on kogu aja kaetud, kes majja tuleb, seda kostitatakse. Midruški-päeval sõidab külalisi igasse perre, ja laulu, mängu, tantsu ja joomist on kogu küla täis. See külapäha on suurim päha aastas, siis andutakse täielikult lõbustustele, kuna seevastu teinekord minnakse esimesel jõulupühaldi Peipsile kalastama.

Teised poluvertsikute külad külapähi ei pea.

Jüripäev on Kuru külas naistepüha, nn. „lüpsiku turbutamise päev“. Sel päeval naised üldse tööd ei tee ega majapidamisega ei tegele: mehed teevad kõik, naised ainult trallivad ja jookuvad omavahel. Öhtul tulevad ka mehed naiste pidule, siis pidusetakse järgmise hommikuni.

Talud on vene külade moodi piki tänavat reas veel Liiva, Koldamäe, Jõuga, Tammetaguse ja Taga-Varesmetsa külas. Teistes külades nagu Sällikus ja Vaiklas asetsevad talud gruppide viisi, 2—3 talu kobaras.

Üldiseks kombeks on poluvertsikuil talude jaotamine poegade vahel. Värske peremees ehitab siis saadud maale uued hooned, ja nii tekivadki talude kobarad külades. Kuid paljudes kohtades elab ka mitu iseseisvat peremeest ühes majas, kusjuures igaihel on omad iseseisvad eluruumid ja põllud.

Inimese hindamine kipub poluvertsikuil minema „krundi“ alusele. Kel on „krunt“, sel on ka kaalu, kel „krunti“ pole, „hulgub niisama maailmas“.

Külade suurus on väga mitmesugune, umbes 8—20 talu. Kõige laialdasem poluvertsikute küla on Imatu; seal on paarikümne talu ümber ja siin-seal metsas laiali, võõral on tegemist nende leidmisega. Imatu küla on suurenenud ka seetõttu, et seal lähedal asetsev kahetaluline Tubniku küla, kus elab praegu kokku 4 perekonda, on hiljuti liidetud Imatu külaga.

Oma chitustelt kõige nägusam poluvertsikute küladest on Taga-Varesmetsa. Juba eemalt paistavad 2—3 korstnaga kollased, rohelised ja punased elamud, mõned neist piiratud elavate kuusetaradega, lipuvardad uhkelt õuel püsti. Olin üllatatud niisuguse ilusa küla olemasolust ja tegin juttu, et siin on vist küll suured ja rikkad talud, et saavad elada nii vürstlikult suurtes ning nägusates elamutes, või jälle on neil palju metsa. Seepeale seletas peremees lahkesti, et tema talus näiteks on põldu 3 tiinu ja metsa pole sugugi, kuid hooned on kenad sellepärast, et siin elab edasipüüdlik ning visa rahvas.

Värvitud elamuid võib näha ka niisuguseis külades nagu Imatu, Sõrumäe, Jõuga, Sälliku, Kauksi ja Kuru.

Poluvertsik armastab ilu ja puhtust. Toad on nii mõneski talus seest tapeeditud, põrandad värvitud, tihti on olemas klaasrõdugi. Sõrumäe külas Mart Muri (koha peal tuntud suure lauликuna, suri k. a. jaanuaris või veebruari algul) köögis nägin koguni valgeist kahleist pliiti, valgeks värvitud puhvetkappi ja teisigi linlikke esemeid.

Harva on poluvertsiku elamu rehega ühe katuse all, enamasti rehi on ehitatud eraldi. Esineb selliseidki nähtusi, et elamu on küll rehega koos, aga elamu-osa korralikult pealt värvitud, mõnel juhul hoone koguni üleni värvitud. On juhtumeid, kus elamu on ühe katuse all laudaga, näiteks Kuru külas Lenggaste talus. Maja ühes otsas on puhtad ning korralikud eluruumid, teises laut, eluruumi ja lauda vahel on eeskoda. Elamu on värvitud punaseks, lauda-osa värvimata.

Leidub ka kohti, kus elatakse väikestes sammaldunud õlgkatusega esiisade-aegseis hooneis.

Kuid enamikus taludes jätab puhtus palju soovida. Võis näha isegi niisugust pilti, et vili oli puhtamas toas hunnikus, iga viljasort eraldi, ja mustad ning räpased lapsed mängisid viljahunnikuis, kuna täiskasvanuile oli pandud liiklemiseks viljahunnikute vahele laudad.

Mis poluvertsikute elamutes veel silma torkab, on see, et peaaegu igas talus on ahju kõrval „лежанка“. See asetseb hoopis madalamal ja on laiem kui setu suitsutaredes. „Лежанка“ on umbes 70 cm kõrgune, 65—75 cm laiune ja nii pikk, kui lai on ahi. Seal olevat hea istuda, pikutada ja koguni magadagi.

Majanduslikult pole enamik poluvertsikuid kuigi heal järjel. Talud on tükeldamise tulemusena enamasti maa-alalt väikesed ja pinnaselt liivased. Metsa, seda Virumaa talude rikkust, pole poluvertsikuil ka palju ja mõnel koguni mitte sugugi.

Peipsi lähedased külad nagu Lemmaku, Kuru, Kauksi, Sälliku saavad oma majapidamisele lississetulekut Peipsil kalastamisest, teiste külade meespere hangib aga endale lisatulu metsatööst.

Nagu esivanemate päevilgi, on laudasõnnik ainuke vahend põldude väetamiseks ja sõnnikuveo talgud on praegugi kombeks (samuti ka Tudulinna).

Põlluharimine toimub enamasti moodsate vahenditega. Vanadest põllutööriistadest tarvitatakse veel harkatra, mis seal on lühikeste kurgedega. Kui mõnes talus on pikkade kurgedega ader, siis poluvertsik ütleb kohe: ah, tema on Riimaa mees, sellepärast on tal niisugune ader, meil sarnaseid ei ole.

Kartulite äestamiseks on 2—4 raamist koosnevad pikad ning kitsad puupulkadega raamäkked.

Niidumasinad on leidnud teed paljudesse taludesse, haruldased pole hobuserhadki. Sirbiga lõigatakse praegu ainult rukist ja sedagi vähesel määral, ainult pikkadeks õlgedeks.

Esiisade-aegne kootidega rehepeksmine on poluvertsikul harilik nähtus. Sel teel peksetakse tavaliselt rukkirehtesid, teisi vilju mitte. Kootidega (приузы) peksta oskab poluvertsikute juures nii noor kui vana. Kui liikuda rehepeksmiste hooajal külades või maanteelgi, võib siit-sealt kuulda toredaid taktis lööke.

Tavaliselt tehakse nii, et enne rabatakse rukkid rehetares seina vastu teradest peaaegu puhtaks, sest rukkirabamispinki poluvertsik ei tunne. Siis tuuakse vihud rehalasse, sidemed võetakse ära, laotatakse rehealuse põrandale kahte lademesse, ladavad vastamisi, tüved väljapoole, ja antakse kootidega pihta.

Suviviljad, osalt ka rukkid, peksetakse rehepeksumasinatega talgute viisi.

Paljudes peredes peksetakse vilja praegu hobusejõuliste viljapeksumasinatega, nn. „puukööblitega“, harvemini ka „raudkööblitega“. Niisuguseid peksumasinaid on veel paljudes taludes. Suuremalt osalt peksetakse vilja ometi juba mootorijõuliste rehepeksumasinatega (nägin viit niisugust korraga ühes külas).

„Puukööbliga“ viljapeksmist nägin muide ka niisuguses arenenud nurgas, nagu seda on Tudulinna.

Kasevälja külas (endine Iisaku asundus) täidab lõuguti linade murdmisel oma ülesannet niisama truult kui vanastigi. Linade murdmiseks tarvitatakse veel vähemal määral käsitsi ümberaetavat linapurustamismasinat. Paljudes taludes on neid veel oma tarvidusteks, kuna Liiva külas on üks niisugune masin kolme peremehe ühisomanduseks.

Käsikivi ilutseb veel nii mõneski majapidamises. Käsikiviga jahvatatakse tänapäeval õllelinnaseid, vahel hädapärast sea-jahugi; Liiva külas aga on käsikivi terve küla kohvijahvatamisvahendiks.

Ühest puust õõnestatud künad loomade jootmiseks ja pesemiseks on väga tavalised. Kurdetakse ainult, et ei leidu enam nii jämedaid palke, millest saaks korraliku küna.

Paljud ei saa ka karjakasvatusest kuigi palju tulu, sest enamasti on poluvertsikute talukarjades 3—4 lehma, mõnel pool muidugi ka rohkem. Kasvatatakse segakarja, tõukarja pole. Paljud ei vii piima meiereisse, vaid kolmapäeviti, kui on Iisakus

turupäev, lähevad naised küll üksikult, küll salgakaupa Iisaku munapunkti müütama võid ja mune.

Mesindus pole poluvertsikuil kuigi kõrgel järjel. Mesilasi peetakse vanaaegseis pakkтарudes ja viimasel ajal ka laudadest pakkpuudes, sest viimased on hõlpsamad teha. Raamtarusid tarvitatakse võrdlemisi vähe, sest arvatakse, et nendes mesilaste pidamine nõuab palju tööd ja et seda võib teha ainult inimene, kel on aega. Poluvertsikute suurimal mesinikul, Luuga küla Karadiisi talu vanaperemehel Kristjan Kortin'il on ometi aias 16—18 raamtaru.

Mesindusriistad on primitiivsed. Meevurri näiteks pole kellelgi, vaid mesi pigistatakse kärgedest välja riidest kotis. Nägin ainult ühte suitsulõõtsa, üldiselt tarvitatakse meevõtmisel suitsuriistana linase riide räbalaid.

Söögimajanduses on vähe omapäraseid jooni. Ei saa nime-tada ühtki toitu, mis oleks sealse kohaliku iseloomuga. Meie tuntumat rahvustoitu kama poluvertsik ei tarvita. Vanasti ole-vat küll kama tehtud, aga ainult kaertest. Seda pruuni kaera-jahu on siis segatud veega. Segaviljast ja herneist kama, nagu seda tuntakse Lõuna-Eestis, eriti Viljandimaal, seal ei tunta.

Liha poluvertsik üldse ei suitsuta, vaid seda hoitakse aasta läbi tunniss soolvees.

Tuntud on seamatused. Seatapmise päeva õhtuks muretsetak-se viina, praetakse värsket liha, tehakse verileiba. Seamatusele kutsutakse naabreid ja neid, kes aitasid siga tappa.

Verikäkke ei tehta, kuid üldtarvitatav on verileib.

Nii mõneski peres on tarvitusel veel tänapäeval varreta pan-nid, panninäpitsad ja potihaagid.

Mune värvitakse hariliku riidevärviga keetes. Lihavõtte-munad värvitakse mõnel pool veel vana kombe järgi mustaks või pruuniks, nelipühiks heledaks.

Koduõlut tehakse igaks tähtsamaks juhuks, nagu pühiks, perekondlikeks pidudeks ja vahel ka talguteks. Tehakse ka mee-õlut ja meeveini, nimelt meevõtmise ajal saadavast kärgede uhte-veest.

Oma haridusliku tasemega ei või poluvertsik hoobelda. Et nende majanduslikud olud pole lahedad, siis on poluvertsikute nooremale põlvele nii kesk- kui ka kõrgem haridus raskesti kättesaadav. Erilist indu hariduse omandamiseks pole ka mär-gata, sest läbi käies 19 küla kuulsin ainult ühes külas, et keegi peremees oli viinud oma lapse Jõhvi keskkooli, olgugi et liiku-sin seal just ajal, mil koolid parajasti õppetööd algasid.

Ka polnud külades kuulda, et lastele oleks antud praktilist

haridust peale algkooli, vaid üldiseks kombeks on, et laps jääb pärast algkooli lõpetamist koju. Kui on poiss, saab tüki „krunti“, kui on tüdruk, läheb mehele, ja vanemad on igal juhul murest lahti nende edaspidise saatuse pärast.

Algkoole on poluvertsikute külades tihedasti, mistõttu nad on rahvale hõlpsasti kättesaadavad. Neid leidub Lemmaku, Kuru, Vaikla, Ees-Varesmetsa, Imatu ja Jõuga külas ja Iisakus. Mõned neist töötavad küll ainult ühe, mõned 2—3 õpetajaga. Iisaku algkoolis on õpetajate arv suurem ja seal on ka täienduskool.

Ajalehti loeb laiem üldsus võrdlemisi vähe, kusjuures esikohal on kohalik „Virumaa Teataja“.

Märkimata ei saa jätta sedagi, et raadioaparaate näiteks ei silmanud seal üheski talus, ainult koolimajades võis neid leida.

Jalgrattaid on palju, neid kasustavad niihästi mehed kui naised; imestati, et ma liiklesin jalgsi ja mitte rattaga.

Seltsielu on küllalt elav. On omad laulukoorid, näitetrupid, tuletõrjeühingud ja muud sellised üritused. Ei puudu ka põllumeesteseltsid ega Isamaaliidu osakonnad.

Pidusid peetakse tihti ja enamasti koolimajades, Kuru külas suveti ka liivakünkal Peipsi kaldal, kuna Ees-Varesmetsa külas on oma seltsimajagi.

Laulu ja mängu on poluvertsik armastanud juba vanast ajast. Vanasti, kui Iisakus olnud Hanseni-nimeline köster, pannud ta oma laulu- ja pasunakoori rahvarõivaisse ja käinud laulupidudel, kus leidnud üldist tähelepanu.

Nimetamisväärt on ka see, et laste arv poluvertsikute perekondades pole silmatorkavalt suur, mida võiks arvata nende vene päritolu tõttu. Kohtasin ainult 2—3 perekonda, kus oli 5—6 väikest last. Külatänavail võis liikuda päris vabalt, polnud kusagil jooksmas ega uudishimulikult vahtimas lastekarja, nagu vene külades tihti näeb.

Poluvertsiku rahvarõivad pole sarnased mujal Põhja-Eestis kantud rahvarõivastega. Pikitriibuline seelik, käised ja pottmüts on täiesti tundmatud, neid olevat kandnud ainult „чухонка'd“.

Poluvertsikute naiste rahvarõivaks on olnud õlgadelt ja varrukait *kumakuga* (punase-sinise väljaõmblemisniidiga) väljaõmmeldud särk, mille peal kanti valgest linasest riidest *krassikat*. See on varrukateta, sarnleb setu umbrüuga ja on rinnaväljalõike äärest välja õmmeldud. *Krassika* peale seoti kalasabamustriga palmitsetud (*letitud*) vöö. *Krassikaid* tehti ka ruudulisest või trükitud linasest riidest.

Sooja ilmaga käidi ainult *krassikaga*, külmema ilmaga võeti rüü peale.

Rüüd olid valgest linasest riidest ja kaela äärest, rinna eest ja varrukasuudelt *kumakuga* välja õmmeldud. Rüüd tarvitati kiriku- ja tööriideks. Kirikurüüd olid välja õmmeldud ja peenest linasest riidest, tihti atlassist, kuna töörüüd olid lihtsamad ja vahel koguni takusest riidest.

Ka rüüde peal kanti eelnimetatud „letitud“ võid.

Kui rüüd ja *krassikad* hakkasid tarvitusest kaduma, umbes 60—80 a. tagasi, hakati kandma ühevärvilisi seelikuid ja jakke, kuna alusseelikud olid triibulised villased. Viimaseist olid vanemad põigitriibulised, hilisemad pikitriibulised. Villaseid pikitriibulisi alusseelikuid kannavad vanemad inimesed veel tänapäevalgi.

Nimetamisväärsed on ka peakatted. Naised on kandnud peas *повойник'ut* See on punasest poeriidest, „purpurist“, tehtud mütsi moodi peakate, mil kõrvade kohal on poolringi-kujulised tükid, mis on õmmeldud pealael otsaesiselt kuklasse käiva sirge riba külge. Ka on kantud *повой'sid*, mis olid valgest linasest riidest, rippusid seljal vööni ja mille alläär oli välja õmmeldud, otsaesisel oli punane „purpurist“ serv. Kui *повойник'ud* ja *повой'd* ära jäid, hakati kandma *косынка'sid*; viimased olid punased-sinised või lillad kolmnurksed siidrätikud, mis seoti pähe nii, et sõlm (šleiHV) tuli otsaesisele. Neid kandsid ka naaberkülade venelased.

Meeste särgid olid *kumakuga* välja õmmeldud kaeluselt, rinna eest ja varrukasuudelt. Meeste suviseks ülikonnaks oli väljaõmmeldud särk, mida kanti pükste peal, ja valge väljaõmmeldud rüü.

Talvel kandsid nii mehed kui naised *vatlist* (villasest riidest) pikk-kuube ja selle all kasukat. Pikk-kuued olid valged, potisinised või hallid. Kel oli must pikk-kuub, seda naerdi ja nimetati „*чухонец'iks*“.

Praegune poluvertsikute riietus sarnleb üldtarvitatava linna- moega. Noortel on poeülikonnad ja siidkleidid endastmõisteta- vad.

Praegu, rahvarõivaste propageerimise ajajärgul, poluvertsi- kute noorpõlv teeb ka endale pikitriibulisi seelikuid ja lillmust- ritega käiseid, hoolimata sellest, et see pole neile algupärane.

Kui mõnel sisserännanud eestlasel on pikitriibuline seelik või eesti vöö, siis laenatakse neid näidenditeks ja mujalegi kui omi rahvarõivaid, hoolimata sellest, et need pole kohaliku ise- loomuga. Mainitud teguviisid on konkreetseiks näiteiks polu- vertsikute kaugelejäudnud eestistumisest.

I. Kaldmaa.

KIRJANDUSE ÜLEVAADE.

Friedebert Tuglas: **Väike Illimar.** Ühe lapsepõlve lugu I. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1937. Hando Mugasto puugravüürid. 298 lk. Hind 3 krooni.

Suur rõõm on lugeda viimisteldud stiiliga ja põhjalikult läbimõeldud kompositsiooniga proosateost praegu, kus hulgana ilmub lohakusest suureks paisutatud ja rutuga valmis kopsitud kehakaid romaane, kus vormiline külg peegeldab ainult läbematumust, peegeldab hoolimatust nii lugeja kui ka teose enese vastu. „Väikeses Illimari“ autoril on pieteeti selle ees, mille loomisele ta on asunud; siin on kirjanik, kes aukartusest teose ees ennast ohjeldab ja vaos hoiab ega luba endale ühtki üleaarust sõna. Iga rida „Väikeses Illimaris“ on alistatud kogu teose erilaadist välja kasvanud nõudeile, iga lehekülj on osake läbikaalutud tervikust, mitte juhuslikult oma kohale sattunud detail, mille puhul pole teada, kas seda tarvis oli või mitte. „Väikeses Illimaris“ pole ühtki tarbetut silpi; autor teab, mis ta tahab anda, ja ta annab seda nii, kuidas on kõige otsarbakohasem, distsiplineerides iseennast ja sundides teose üksikuid osiseid distsiplineeritult rühmitama, igäht oma kohale. Nii on omas laadis täiuslik teos saanud ainestikust, mis pole iseenesest ei ebatavaline ega esmajärguliselt tähtis, sest „Väikeses Illimari“ sisuks on autori lapsepõlve kirjeldus, — seega ainestik, mis pole isegi mitte aktuaalne, ka mitte sügavaid probleeme haarav.

Sündmustikku esitab autor nii, kuidas seda võis näha peategelane, väike Illimar. Seepärast omab see vilkuvalt-katkendlikku, kuidagi unenäolist, paiguti fantastilist, mõnikord groteskset värvingut, — põhiliselt tuglaslik värving, kuigi autor „Väikeses Illimaris“ on näilikult (ja tõeliseltki) realistlikum endisest Tuglasest. Teoreetiliste töökspidamiste ja väliste vahendite tarvitamisviisi muutudes ei muutu inimene ise: Tuglas on küpsem, leebem, intiimsem, aga ta on ikkagi tema ise, — tema elu-tajumise laad on endine. Igaüks meist näeb oma lapsepõlve omal viisil; omal eri viisil kirjeldab Tuglaski kord lapse-silmaga nähtud maailmast saadud esimesi muljeid, tuues neisse kõigest heledusest hoolimata vaevalt-aimatavat õudusegi hõngu, kuigi kõik tundub lugejale nii säravalt pühapäevlikuna.

Pühapäevlik idüll on väikeses Illimari elu, pühapäeva-lapsena tundub ka ta ise, sest autor on kõrvale jätnud igapäevase ja tavalise, õigmini: on kõrvale jätnud kõik, mis on ilutu ja näotu, mida ei saa sulgeda suure Ilo raamidesse. Teos on seepärast väga harmooniline ka sisult, niisamuti kui vormilt. Pühapäeva-tunnet süvendab see soe hellus, millega autor on korjanud sündmustiku värvilaike väikeses Illimari helevalge lapsekuju ümber. Ometi ei saa öelda, et pühapäevaselt-sooja tooni või ühekülgse valikusuuna tõttu üldpilt oleks ebausutav, eluvõõras või vildak.

Keskonnaks, milles elab ja vähehaaval areneb väike Illimar, on mõisa käsitööliste- ja ametimeestepere väga mitmesuguste ja sageli veidrate esindajatega, keda kõiki kirjeldatakse napi asjalikkusega ja asja tundlikkusega. „Väike Illimar“ annab nauditava ning tõetruu kujutuse endiste mõisa-„antvärkide“ elust, kusjuures liiga teravaid või järsult-lõikavaid jooni mahendab õige ettevaatlik ning heatahtlik huumor, mis on täiesti kooskõlas teose idüllilise õhkkonnaga; mis kuskil ei torka ega pista, ainult valgustab ja soojendab. Pühapäeva meenutavad seepärast isegi ebameeldivad tegelased, olgu nendeks siis inimesed või loomad. Loomi esineb raamatus mitmesuguseid, ja mällu jääb enamik neist paremini kui ehk mõned inimesest-tegelased, kelle hulgas küll ka kohtame toredaid ja plastilisi kujusid.

TundeHELLusest hoolimata ei jäta raamat väikesest Illimarist magusat ega pehmet muljet. Autori soojuses ja südamlikkuses pole halemeelsust: ehe ees seisab mehe tagasivaade kaugeisse minevikku, mille päikesepaistet ta küll taga leinab, kuid taga ei nuta.

M. Sillaots.

Pedro Krusten: **Hädaohtlik tee.** Novellid. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1937. 107 lk. Hind 1 kr. 75 s.

Viimasel ajal võib märgata meie kirjanduses teatud lõtvust novelližanris. Kiputakse nimetama novellideks neid belletristilisi kirjutisi, mille õige nimetus oleks lühijutt, jutustus või isegi veste, kuna novelli kui ühe kõrgeväärtuslikuma eepilise žanri piirid ähmenevad. Ei tarvitse kinni olla klassiliselt rangeis ülesehitamisviisides, miks mitte tunda gide"likkugi üleolekut kindlakskujunenud kirjandusliikide kui tavaliste ja iganenud lahtrite vastu. Kuid seni, kuni meil pole midagi tihedamat ja pingsemat asemele anda, on puhtkunstilistel põhjustel soovitav novelli all mõista ikkagi kirjandusliiki, kus teatud lõiku reaalsusest või fantaasiamaailmast, mõnd tähendusrikast elumomenti, konflikti või probleemi valgustatakse ja käsitledaks niivõrd süvenenult ja iseloomustavalt, et me selle n. ö. esinduslõigu kaudu võiksime süveneda nägema laiemalt üht inimsaatusst või avaramat teemat. Novell olgu matemaatiliselt kaaluteldum eepilise kunsti vorm, ekstrakt elu paljukülgsest, kusjuures pole öeldud, et ta peaks olema skeem. Elu primaadi eelistajad kunstiteoses võivad novelliski harrastada kõrvaldetailidesse hargnemist ja seal mõnulemist, kuid novellis palju nõutavam kui romaanis on keskse küsimuse, tsentraalmõtte läbikiirgamine kõigist tahkudest. Lühijutt, jutustus aga võib jääda väikepildiks, väikesündmuseks elust ilma laiemat tähendusest, süvendamisjõu tarviduseta.

Novellimõistet nii määratelles ei taha novellikoguks piisata kõnesolevast Krusteni „Hädaohtlikust teest“. Viimane sisaldab viis lugu, mis kõik on varem ilmunud „Loomingus“ ja mille raskuspunkt peab seisnema hingeelulises tähelepanekuis. Seega psühholoogilised novellid, ehkki novelli-nime enam-vähem väärib ainult kogu esimene ning niminovell „Hädaohtlik tee“. Siin käsitletakse mõisa hollandri naise pattulangemist ja selle „hädaohtliku tee“ dramaatilist lõppu. Siin on näha kontsentratsioonipiüüdu ja kompositsioonisümmeetria taotlust. Lugu algab hollandri sõiduga ohtlikul teel, läbi Suurekivi metsa, kus on tapetud teelisi, ja lõpeb samuti sõiduga seal. Vahepeal aga on sündinud asju, mis näitavad, et nii Suurekivi metsa vaheline kui ka abielurikkumise „hädaohtlik tee“ on tõesti ohtlik. Võrreldes teiste novellidega on siin detailide kontsentratsioon võrdlemisi hästi läbi viidud. Tundub, et see on kogu kõige läbimõeldum lugu.

Kompositsiooniliselt lausa lõtv on aga teine mõisamiljöö pilt, „Tühikus“. Selle algus ja mitmed detailid on lõdvalt ripnema jäetud, sulatamata tervikuks. Teema — vananeva naise hingeelu kujutus — on meie kirjanduses küllalt käsitletud. Krusten ei lisa siia märkimisväärselt uut. Selle loo päästavad ainult mõned ilmekad psühholoogilised detailid.

„Habemega jooksupoiss“ ja „Enneaegne tõde“ on lood linnamiljööst — ajalehetoiemusest ja advokaadibüroost. Laadilt laskub Krusten siin täiesti följetoni, karikatuuri, ehkki need lood psühholoogiliste finesside poolest on kõige rikkamad. Kõikide nende vesteliste nimede — Poolsulaste, Muremaade, Tingaste — kemplemine aga pole üldiselt muud kui irooniliselt-lõbus akrobaatika stabiliseerunud ühiskondlikel tõdedel.

Tasemelt kõrgem on kogu viimane novell „Happy end“, mille teemaks on agulielaniku elu- ja endaparandamise nurjumine. Näidatakse, kuidas juhuslikud pisiasjad võivad tekitada saatuslikke elukäänakuid.

Psühholoogiliste tähelepanekute tegemises ning väga huvitavategi finesside serveerimises on Krusten üsna leidlik. Ta meetod seisneb rea koomiliseks ihutud situatsioonide üksteise otsa lükkimises. Huvi markantsete situatsioonide esitamise vastu on tal nii suur, et põhjustab küll oma ilmekusega meeldejäävate, kuid kompositsiooniliselt üleaste detailide sissetoomist. „Tühikus“ näit. algab sellega, kuidas Sepa Eedi ropsib

kasevädiga majanurka, nii et poisi hambad rigisevad, — detail, mis on ilmekas, aga üleaarune. „Hädaohtlik tee“ lõpetatakse sümboolse situatsiooniaga — mees ja naine istumas vankril, surnud siga nende vahel.

Ka karakterite joonistamises ja dialoogi rakendamises selleks näitab Krusten leidlikkust. Jooned on tihti karikatuurselt tabavad, mõne dialoogikäänuga antakse tegelasele iseloomustav ilme. Oma tegelaste hinge kurve sügavamalt haarama Krusten aga ei küüni. On följetonistlikku tabavust, aga see jääb pinnaliseks.

Krusteni peanõrkus on kompositsioonis. Ta ei pingutu üksikuid osiseid tervikuks sulutama, üldmulje jääb laialivalgavaks ja üksikud efektsedki detailid ei pääse seetõttu õigesti mõjule. Amorfset muljet püüab ta päästa ilmeka puändi panemisega lõppu, kuid see ei aita enam palju. Hästi-puänditud on näiteks „Tühikus“, kuid see ei päästa seda novelli üldisest lõtvusest.

Sõnastusstiil on Krustenil asjalik. Autor esitab asjade käigu, mõnikord üsna traagilise käigu, lakooniliselt, kuidagi muigavalt-üksikõikselt. Ta lause on napp ja lihtne.

Lõpuks: „Hädaohtlik tee“ ei taha hästi väärirda nõudlikku nime — novellikogu. See ei lisa meie kirjandusele olulist uut ega väärtuslikku. Pedro Krustenil on aga päris kindlaid celdusi kirjutada ka häid novelle.

Erna Tilleman.

K. A. Hindrey: **Urmast ja Merike**. Lugu aasta 1000 ümber. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1935. 337 lk. Hind 4 kr. 75 s.

K. A. Hindrey: **Urmast ja Merike II**. Roman. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1936. 331 lk. Hind 4 kr. 75 s. Kummaski köites kunstnik E. Järve kaanejoonis ja siseilustusi.

Raamatu-aasta puhul „Loomingus“ 1935 korraldatud ankeedis väljendas Hindrey (lk. 697), et teda on „nooremas eas vägagi võlunud“ teiste seas „Bornhöhe ja Saali pseudoklassitsistlikud tööd“. Viimased on teda mõjutanud „ses mõttes, et püüda mõnda ajaloolist romaani kirjutada teisiti, kui seda on teinud need väga kauged eeskujud“.

Selle teisititegemise püüde jõudis Hindrey teostada juba sama aasta jõuluks, millal ilmus „Urmast ja Merike“, millele möödunud jõuluks järgnes sama romaani teine köide. Skepsisega kätte võtnud Hindrey esik- töö ajaloolise romaani alal, lugenud selle esimest, terviklikumat, ent pinnalisemat köidet põnevusega, saanud teisest köitest küll segasema ja ebarahuldavama tervikmulje, ei saa Hindrey talendile selgi uuel alal tunnustust keelata.

Romaan kujutab isikut ja ühiskonda Eestis XI-l sajandil, mis on ajaloolise kauguse mõttes rekord meie kirjanduses. Urmast kui peasangarit iseloomustatakse (enamasti otseselt, vähem kaudselt) kui iseseisvat, üliluslikku (nii iseloomult kui põlvnemiselt), eri olukorras tõrksat ja teisiti olla tahtjat, enesekindlat, džentlmenlikult tasakaalukat ja rahu- likku, avara ning laiema viisi, heldema käe, uhkema meelega 30-aastast meest, kes öeldakse olevat loodud käskija ja sündinud juht, kel „puudub omakasu visa jonnakus“. Sellisena ei või ta olla kuigi tüüpiline oma aja esindaja. Ta on ühelt poolt erandnimene, individualistliku kallakuga, omapead talitaja, omamoodi *enfant terrible* nagu autor isegi, teiselt poolt aga on ta ühiskondliku mõtteviisiga, idealist üsna reaalse kalla- kuga, isamaalane, silmapaistva innukusega poliitiline tegelane tolleaegse Eesti väikeriikide liidus (Hindrey käsitluses sarnleb Muinas-Eesti mõnes suhtes pisut Vana-Kreekaga), nagu mõni noor C. R. Jakobson või Jaan Tõnisson lähemas minevikus. Ta on oma aja moodne riigimees, kes ajab teadlikku sise- ja välispoliitikat kogu maa ulatuses, kel on isegi oma salaluure naaberriigis. Ta idealistlikku huvi ja endaohverdust üldiste

asjade heaks tasakaalustab teiselt poolt sugukondliku edu taotlemine, varanduse soetamine ja selle kaudu tähtsuse ja võimu püüdlamine, kuid jällegi mitte isikliku kasusaamise, vaid üldsuse teenimise huvides. Üldsuse ja oma sugukonna huvides võideldud võitlustes väljendub ometi korduvalt ka ta iseloomu nõrku külgi — kergesti-haavumist, tagasitõmbumist ja muid tundliku loomuse avaldusi, mis avalikule võitlejale on nõrkuseks. Ajajärgu kujuteldavat kultuuriastet ja ühiskondlikke vahekordi arvestades ei tundu peategelane olevat just uskumatu, vähemasti ei saa teda ajalooliste argumentidega väärata, kuigi ta, nagu öeldud, ei tundu tüüpilisena, nagu ta partner Merikegi. Aga kumbki neist pole ometi ühiskondlikult võlts.

Urmal on ju ainult tavalisest suurem talu, enam orje, enam naisi, loomi, vara, enam silmaringi, aga ka enam isikupärasust ja annet, ja selle tagajärjel ka teatud ülrimuslikku iseteadvust ja väarikust, mis tolele ajajärgule ei tarvitse olla võõras. Vastupidi: oleks hoopis vähem usutav, kui eestlastel poleks olnud märgatavamast ühiskondlikku kihitumist, kui ometi nende naabreil, kes kultuuriliselt olid neist muidu vähe või vaevalt ees, see kihitumine oli arenenud kuningateni (vrd. ka „Eesti ajalugu“ I). Mulle tundub seepärast, et Hindrey rekonstruktsioon Eesti muistse ühiskonna kihitumisest on võrdlemisi tõepärane.

„Urmast ja Meriket“ võiks ju pealkirja järgi pidada muistseks armastus- või perekonnaromaaniks, kuid sisuliselt ta seda ei ole. Kirjaniku stiilitunne pole lubanud rikkuda teost šabloonilise armuintriiigiga, mis eriti läägena tundub ajaloolistes romaanides. Karmi ajavahe kooskõlas ning otse imesteldavalt karged ja puhtad on teoses kujutatud sugupooltevahelised suhted. Siin armuintriiigi ei etenda iseseisvat osa, see on perekonna, sugukonna, rahva juurdekasvu küsimus, on ühiskondlik funktsioon. „Urmast ja Merike“ on peategelase harrastuste tõttu eeskätt poliitiline romaan. Psühholoogia jääb varju, kuigi on peeni tähelepanekuid, ja perekond pole siin väärtus omaette, vaid a b i n õ u suurema võimu ja poliitilise mõju saavutamiseks.

Hindrey'd huvitab üldse küsimus tõust ja verest. Seski romaanis on see küsimus esialal. Kui varem ta töödest võis välja lugeda rassipuhtuse eelistamist, siis käesolev romaan avaldab vastupidist. Urmast on otse silmapaistvalt vastuvõtlik võõrapärasele. Kuigi ta enda eelkäijais ei öelda olevat võõrast verd, siis ometi tema alustatud uus ning suureks ennustatud suguvõsa on segarassiline. Juba Urma esimene õnnetu naine Imbi oli Ahvenamaa rootslane, mereretkelt kaasa toodud. Uuena naitud Merike oli samuti ema poolt võõratõuline. Ta kolmas naine Sigrid oli eht-rootslane. Ainult neljas naine Aasa oli vist rassipuhas. Ka hilisemais põlvedes kohtame korduvalt rasside segunemist. Nii toob Luurik Armiline, Urma otsene järglane neljandast põlvest, endale Sigturnast naise Astridi, kes sai rohkesti lapsi ja kelle vere õilsaid omadusi eriti väärtustatakse jätkuva inimese ajani. Näib, et autor loodab väärtuslikku tulemust just rasside ristlusest, ja eriti sümpatiseerib autor rootsi verele, nagu üldse valitseb kogu teoses rootsi orientatsioon: rootsi keel on nagu tole aja kultuurkeel, esimene võõrkeel meil. Seda oskavad mehed, eriti need, kes meredel on liikunud, ja kõnelevad nähtavasti meeleldi. On ju ka maal rohkesti rootslasi-sõjavange. Ja Urmal on isegi võõramaalane kodukoolmeisteriks.

Kuidas on autoril säärase tüübi kujutamine kirjanduslikult õnnestunud? Olen kuulnud tõsist etteheidet, nagu antaks Urmast valmina, et ei lasta lugejat jälgida ta arenemist. Tegelikult asi just nii pole. Kogu I köide kujutab minu arust Urma arenemist ja küpsemist eelseisvaiks suurriks ülesandeiks. Me kuuleme, et Urmast on viibinud õppimise otsustarbel Skandinaavias, on võtnud osa mereretkist Laadogale, on teinud kaasa õnnetu sõjakäigu Leetu. Romaani I köite jaoksul ta läänemaal-

sena tutvub ka meie maa idapoolsete maa-aladega, eluga idapoolses naaberriigis Novgorodis, saab sealt viljakaid kogemusi oma maa jaoks, naib, saavutab kihelkonnavanema koha Vaigas, saab tagasi oma isatalu, tõuse maakonnavanemaks Soodentaganas. Alles I köite ulatuses areneb Urmas meie silme ees seiklevast noormehest välispoliitiliselt hästi orienteeritud riigitegelaseks, kel on kohusetunnet ja auahnust tõusta juhtivaks meheks omal maal, kelles on arenenud enda mõtluste ja Nogardi külastamise mõjudel idee ühest valitsejast, kel on kavatsusi Raiküla maapäeva reformeerimiseks, kes peab esimeseks ülesandeks ja rahvuslikuks auasjaks Tartu tagasivõtmist venelastelt ja kelle sugukonnale on ennustatud levikut ja tõusu. Seda valmimist kujutatakse küll kuidagi pinnaliselt, lastakse jutukangelast ületada raskusi pingutusteta, saada rikkaks vaevata, saavutada kiiret menu igal pool ja juhul — seik, mis on raskeimaks puuduseks romaani I-s köites. I köite lõpul Urmast lahkudes ta on innukas ja rõõmsas tõusuhoo ja seepärast tekib õigustatud ootus, et pärast I-s köites tehtud ettevalmistusi II-s köites Urma mehetegusid alles kirjeldama hakataksegi.

Tegelikult neid tegusid ei tule. Pettume, et I-s osas, Urma rännaku- ja õpiaastail, seotakse temaga enam ootusi ja ideaale kui II-s osas suudetakse teoks teha. II köide on juba kangelase taandumuse, mõõna lugu poliitilise tegevuse mõttes. Tema avalikest üritustest püsib küll Tartu tagasivõtmine II-s köites kogu aja päevakorral ja ta on ses asjas liikvel, aga asi nurjub esialgu mitte võitmatute takistuste, vaid Urma enda läbi- paistvalt naiivse talitusviisi pärast ja teostub lõpuks alles Urma vanas eas ja ilma et Urmas oleks juht. Urma elu dramaatilisimaiks tegudeks jäävad verine kättemaks Himutile ja Uudemeelele (mis aga nõrga eetilise põhjenduse tõttu viivad ta poliitilise allakäigu lõpuni, kuni suure kahjutasu maksmiseni Himuti sugukonnale ja Urma enda vana-kreekaliku ostrakismini) ja ta lühidalt, otse hoolimatu lühidalt skitseeritud pikad viikingiaastad. Peamise positiivse väärtusena jääbki temast järele ainult tugev ning uhke segaveri ta järglastes. Kangelase allajäämine avalikus tegevuses ei sünni mitte niivõrd võitluses ülejõuliste takistustega kui enda hella iseloomu, aga peamiselt autori muutunud, õigemini teise äärmusse kaldunud suhtumise tõttu. Jääb mulje, et autor pärast I köite lõpetamist (võib-olla sellele köitele osaks saanud arvustuse tõttu) muutus oma jutukangelase vastu karmimaks, tehes talle koguni liiga, aga koos selle suhtumise muutumisega laostus nähtavasti ka teose kavatsatud ehitus.

II köite kompositsioonilistest nurgelisustest hakkab kõigepealt silma, kuidas kaua ettevalmistatud Tartu tagasivallutamise kirjeldus sooritatakse mõne rea piirides ja kuidas kahe köite ulatuses teotseenud jutukangelane lastakse märkamatuult langeda mingis võitluses venelaste vastu, kusjuures mõnesõnaline sõnum sellest on pealegi sõnastatud nii, et see esimesel lugemisel võib isegi kahe silma vahele jääda. Edasi loeme II köite algusosas pikki (üldiselt huvitavaid ja vaimukaidki) arutlusi ristiusu sissetungist ja hulga skandinaaviapäraseid legende, mispuhul lastakse ka Urmast väljendada oma suhtumist uude usku jne. Sellest põhjalikust ettevalmistusest tekib mulje, et siit on arenemas uus tähtis tegur või probleem romaani edasises arendamises, kuid ei juhtu midagi sellesarnast. Kogu see ainek ei leia kompositsioonilist rakendamist, vaid jääb võõrkehaks, mis pidurdab paigaltammuvana tegevust ja oleks võinud jääda enamikus välja. On ka muid staatilisi paiku. Mida enam lõpu poole, seda linnulennulisemaks muutub sündmustik. Liigutakse mõnel leheküljel üle aastakümnete ja sajandite ja ulatatakse kätt käesolevasse aega. Lõppu on liidetud lahtine novell Sigtuna hävitamisest sadakond aastat pärast Urmast ja Meriket. See on teatud illustratsioon Urma sugukonna kasvanud ja veelgi kasvava tähtsuse ja võimu

viitamisi esiletõstmiseks (retkest võtab osa ka Urma järglasi; üks neist näib vangistatud rootslanna, kes tõstab Urma sugukonna vere väärtust). Epiloog seob udustatud ja üldistatud mõttekäikudega muistse aja tänapäeva ergasemas ühiskondlikus olukorras.

Kuid II-l köitel on ka I-t köidet ületavaid voorusi: tõelisustunde lähedaloleku aim niihästi Urma ja Saka elus kui kogu Eesti ühiskonna lahkpuudluse, ühisaktiivse võimetuse kujutamises; üldse on siin enam reaalsust, enam raskusi, mitte enam igal pool ja juhul kerge edu, on põnevaid kohti, huvitavaid psühholoogilisi tähelepanekuid jms.

Romaani sümpaatseks omaduseks, aga ühtlasi ka ta nõrkuste allikaks näib olevat liiga laiahaardeline kava. Siin taotellakse anda läbilõiget kogu tolleaegsest ühiskonnast: kujutatakse maakondade ja kihelkondade korraldust, üleriiklikku maapäeva, kombeid ja tavasid (veretasu), perekonda (naitumisviisid, mitmenaisepidamine, naise seisukoht, suhtumine vigaseisse lastesse ja tütarlastesse, poegade kasvatus), usundit (nõiad, usk ennustustesse ja unenägudesse, Taara-usk ja ristiusk, usulised talitused, matusekombed), ainelist kultuuri (rietus, elamud), sõjalist kultuuri (relvad, hobused, maavalve, kaitselinnused, sõjakäigud maal ja merel, sõjaliste ühistoimingute küsimus), seisuslikku kihistust (põline „adel“, alam seisus, seltskonnaheidikud, orjad-sõjavangid), eri maakondade rahvastiku temperamenti erinevusi, suhtlemist naaberrahvastega (Leeduga, Venega, Rootsiga) ühes üldise ajaloolise olukorra tähistamisega taustana, maastikku, rahvusvahelist kauplemist Raiküla kaubalaadal, lisaks hulka individuaalseid isikukujusid jms. Vähi käsitellakse argipäeva elu ja -tööd (maaharimist, loomakasvatust, kalastust). Kord öeldakse, et Urmas ise käis äestamas. Enam on juttu sepatööst kui kõige auväärsemast. Ei saa salata, et autor igas suunas usinalt ja osavalt on kasutanud uurimustulemusi ja muid teateid meie noorema raua-aja kohta, kuigi kõige sulatamine suureks eepiliseks kogupildiks esialgu veel pole õnnestunud. Etnograafilist ja ajaloolist ainetikku on paiguti nii tihedalt, nagu oleks tegemist ajajärgu populaarteadusliku illustreerimisega. Selle ainetiku väärtustamine ei näi olevat igakord just laitmatu kooskõlas teadusega, aga et selle ajajärgu uurimisel ka teadus ajab alles esimesi vagusid, siis ei saa (üldiselt üsna kriitilisele ja ettevaatlikule) autorile palju ette heita. Võib olla, et „Urmas ja Merikes“ sooritatud muinasaja intuiitvuse rekonstruktsiooni üksikasjust mõni kujuneb selle ajajärgu teaduslikule uurimisele tööhüpoteesiks.

Romaan koguulatuses sisaldab rohkesti väärtuslikku, kuid samavõrra poolikult kasutatud võimalusi. Seepärast vajab ta osalist ümbervalamist teise trüki puhul, et kujuneda tõeliselt mõjuvaks ja püsivaks väärtteoseks meie ajaloolises jutukirjanduses.

August Palm.

Prof. dr. E. Tennmann: **Ekstaas ja müstika.** Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1936. 308 lk. Hind 4 kr.

Kahtlemata on see raamat üks asjalikumaid meil ilmunud usulisi küsimusi käsitlevaid teoseid. Üksteisele vastakate äärmuste vahel liigub autor õiget keskteed otsivalt ja tihti leidvaltiki. Ja see vahendav hoiak ei seisne kaugeltki mingis salvitud tundelises ebamäärasuses, vaid kaines püües arvestada usuolu tegelikkuse mitmekülgust. Kahtlemata on see üks tervemaid ristiusu tõlgitsusi, mille alusel autor asub ühes G. Teichmülleriga, kuigi paraku nii erandlikuna mõjuv kaasaegse ja mineviku literatuuri hulgas. Siin ei leia ainutähtsustamist usu tunnetuslik külg — usudogmade teadmine ja selle kaudu õndsaks saamine — ega müstilise arusaamine, et usuolus tunded on kõik ja mõtted ja teod väga kõrvalise tähtsusega, ega lõpuks ka kiriklik teoentusiasim, mis rõhutab aina teotse-

mist ja liikumist ning liikumise „edukust“, kusjuures teoentusiasmis minnakse niikaugele, et unustatakse tegude mõttekuse või tundealise rahulduse küsimus. Kõigi nende liialduste vastu võideldes autor mitte ainult ei heida kainestavat rahulikku valgust müstika ja ekstaasi nähtustele, vaid teeb mõnegi lugemisväärse ekskursi tänapäeva kiriku ja ühiskondliku elu haiglaste ühekülgsuste juurde.

Tennmanni ülevaade ekstaasi ja müstika nähtustest mitmesuguseil ajal, müstikute tõeliste motiivide analüüsi katse, samuti peatükk suguelu ja müstika seosest on õige mitmekesine ja rikas kohtadest, mis peaksid pakkuma huvi laiemale lugejaskonnalegi. Siin näidatakse moodsat psühholoogiat ja sügavpsühholoogiat, rakendades mõndagi inimhinge sügavaimast kihtidest üldse, mitte ainult müstikute hingeelust. Müstika üldiseloomustus tundeelu pingutusena tema ainuvalitsuse huvides muude funktsioonide arvel tabab kahtlemata märki suurema osa müstika kohta. Kuid on siiski väga vaieldav, kas see definitsioon suudab haarata kõiki müstikuid, keda autor mainib selliseina. Juba Plotinose puhul on kahtlane, mil määral saab seletada tema Ainsa-elamust tunde pingutusega tunnetuse arvel, kui teame, et aina süvenev mõisteline tunnetus oli Plotinose arvates astmeks, mille kaudu läheneti ekstaasivõimalusele. Veel raskem on leppida müstika sellise iseloomustuse kehtivusega mõne uusaegse filosoofi, näit. Spinoza ja Hegeli puhul, kes autori arvates kuuluvad ka „suurte müstikute“ hulka (lk. 69). Siin ei teki raskusi ainult tundefunktsiooni ülekaalu küsimuses, vaid samuti siin on raske kõnelda isiku ekstaatilisest „arastamisest“ Jumalasse, mida müstikud nii väga tavatsevad taotella. Autor arvab samas teoses, et igas tunnetamisaktis toimub subjekti samastamine objektiga, kusjuures koguni ei tarvitse luudetud olla ka tundmused; aga kui tundeline moment ei saavuta erilist ülekaalu, siis nähtus jääb ikka normaalsuse piiresse, ei ulatu ekstaasi ega müstika valdkonda. Spinoza puhul aga võib küll kõnet olla universumi ühtsuse tunnetamisest, kuid mitte tunnetava isiksuse „müstilisest“ kadumisest ningisse diferentseerumata absoluutsuse öösse. Asjade põhiline olemus seisneb Spinoza arvates püüus ennast säilitada (*suum esse conservare*), — esemete omaette-olemine ja seotud ning tingitud olemine pole siin koguni otstusatud sel määral viimase kasuks, nagu tavaliselt arvatakse. Siin-seal leidub ajaloolis ülevaateis muudki vaieldavat ja kohti, kus igatsed enam piiratud väljendust, et poleks võimalusi mitmeti mõistmiseks.

Väljendusliku külje tase on raamatul ühtlusetu. Võib-olla see on osalt tingitud sellest, et teos ilmub pärast autori surma ja osalt ilma temapoolse korrekatuurita. Vaimukate, selgete ja sõnaosavate järkude ja lausete keskele eksib siin-seal hämaraid. Autor, kes ekstaasinähtusi oskab selgitada õige eelteadmisteta lugejailegi, ei leia müstikat käsitlevas osas mõne autori refereerimisel küllalt reljeefseid ja hästi seostuvaid jooni. Mõtete esitus on tihti hüplik. Enamasti mõjuvad autori kõrvalekaldu mised värskendavalt ja mõtet rikastavalt, aga mõnes kohas ei näi neil olevat mingit ratsionaalset otstarvet. Lk. 22 näit. asub autor näitama, et samalaadilist nõidust kui soome sugu rahvaste šamanismis esineb ka mujal, ja kirjutab: „Võrdluseks toome Aafrikast Loanga neegrите elust kirjelduse B a s t i a n 'i reisimaterjali põhjal...“ Aga lubatud kirjelduse asemel siirdutakse pigemini vaatlema Mehhiko indiaanlaste nõidust ja Loanga neegrите nõiapraksisest tuleb pikem kirjeldus alles mitu lehekülge hiljem (lk. 28). Terminoloogia ega selle kasustamisega ei tahaks igal pool nõustuda. Näit. kaldub autor liiga kergesti kõnelema mõtte-, tundmuse- või teopanteismist kristluses selle järgi, missugune hingeelu funktsioon taotleb ülekaalu inimese usuelus. On karta, et sõna p a n -

teism selline rakendamine toob filosoofiasse enam segadust kui ta käesoleval korral liialdusnähtusi ilmekalt iseloomustab.

Üksikuist puudustest hoolimata jääb käesolev kaalutult kirjutatud raamat lugemisväärseks ja tähelepandavaks ja seda mitte ainult meie noore ning väikese eestikeelse psühholoogilise literatuuri seisukohalt.

Leo Anvelt.

J. Niggol: **Matkapilte Kamtšatkast.** Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1937. 126 lk. 2 kaardi ja hulga piltidega. Hind 1 kr. 75 s.

Eestlasi peetakse õigusega paljuresivaks rahvaks, sest kaasmaalast kas juhusliku turistina või paiksa kolonistina võid kohata ka seal, kus arvad enese olevat kõige enam eemal oma maast ja rahvast. Vanal Veneemaal ei olnud vist ühtki kohta ilma mõne eesti asunikuta. Kui muu rahva liikmed, eriti aga germaanlased, satuvad vähegi võõrsile, järgneb kohe mahukas matkamälestuste kogu, olgu see vaadatud kas õpetlase, diplomaadi, kaupmehe, käsitöölise, maailmaränduri või mõne teise lähtekohalt. Eesti reisija on kahjuks väga visa kirjutama, kuigi tema märkmeid ootab isuga niihästi kirjanduseharrastaja kui ka noorsugu. Sellepärast on alati juba ette mõnus tunne, kui tuleb müügile uus omamaalase reisikirjeldus või võõrsilt saadud muljestik. Eriti teretulnud on märkmed niisugustest raskesti kättesaadavaist maist nagu Kamtšatka.

Käesolev J. Niggoli raamat ei ole üksnes sellepärast suure huvitavusega, et käsitlusaineiks on just üks maailma kõige mahajäetumaid nurki, vaid peahuvitavus seisneb aine esiletoomises. Teoses antakse õige elav pilt Kamtšatka loodusest loomariigi ja maardlatega, elanikest, eriti n. ö. pärismaalastest, kelle vastu autor tunneb sooja sümpaatiat, nende asulaist ja ühiskondadest, elatusvõimalustest, liiklemisest jne. Lõpus on huvitavaid peatükke autori enese elamustest ja Kamtšatkast lahkumise kirjeldus. Reisikirjelduste püsivaks väärtuseks on isiklikud tähelepanekud. Neid on Niggoli palju, sest Kamtšatkas elatud uurimis- ja tööaastail on katsutud tungida maa oludesse nii sügavale kui võimalik. Kuiva teooriat on vähe. Viimane asjaolu on raamatule kindlasti saanud plusiks, sest teoretiseerimine ei ole autoril tugevaks küljeks, kus ta võib kergesti sattuda rappa, nagu eri rahvaste suguluse küsimustes, hiinlaste päritolu arutledes ja mujal. Teosel on peale selle veel kaks nõrka kohta, mis natuke häirivad üldiselt mõnusat naudingut. Autor kirjeldab aega 15—20 aastat tagasi, tarvitades sealjuures oleviku vorme. See asjaolu jätab lugejale mulje, nagu oleksid tänapäevalgi Kamtšatkas samad olud. Teatavasti on aga maad tugevasti industrialiseeritud, on loodud uusi liiklemisvõimalusi (isegi aeroplaanidega), on tõkendatud loodusrahvaste ekspluateerimist — ning loodud eskimotele, lamuutidele, tsuktšidele ja teistele omakeelne kool ja kirjandus. Teiseks on autor mõnikord vaadanud pärismaalaste kultuurile liiga euroopaliku prilliga, nagu nende muusikat kirjeldades (lk. 29 jrn.).

Need paar puudust ei suuda ometi takistada, et Niggoli kogu muljestikku võib pidada eriti sündsaks lugemiseks just ennast arendavale noorsoole.

Paul Ariste.

Joh. Hiie mets: **Franciscus Assisi'st.** Vendluse kuulutaja. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, 1937. 131 lk. Hind 1 kr. 50 s.

See oli fanaatiliste tegude ja fanaatiliste inimeste ajajärk. Risti-sõjad, kujunev feodalism, järjest paisuv kirikuriik, mille pind võrsutas ühtlaselt nii pühakuid kui ketsereid. Õhk oli täis suurte tegude, õigemi ni seikluste kaja, sanktsioneeritud ristipuu embleemiga. Oli aeg,

millal inimese tungid sünnitasid tegusid väga mitmesuguseis narrirüüdes.

Franciscus Assisist tahtis olla uus narr siin maailmas. Ent mitte üksnes uus, vaid ka suur. Jumalaks olid tegelikult saanud võim, väline hülgus, varandus. Need väärtused hindas Franciscus ümber, pööras pea peale selle jumaluse ja pühendas oma leekiva hinge vaesusele, alandusele, kannatusele.

Seda „Jumala narri“ ja „Issanda kerjust“ on nimetatud kõikide aegade mõistatuslikemaks meheks. Ta ümbersündimine ja kogu elugi on looritatud legendide ja imede särattu. Ent ta on oma aja loomulik tulemus. Rikka Bernardone poeg heitis maha oma toredad riided ja hülgas oma isa! — „Nüüdsest peale ei ütle ma enam isa Pietro Bernardone, vaid ainult Meie Isa, kes sa oled taevas.“ Tänapäeva Franciscusel poleks enam sellist teed. Võib-olla samuti hüljates oma isa ja ta luksusjahid, tööstused, saaks tast ehk inimeste poeg ja oma vendade vend, nende eest võitleja.

Üks jääb samaks — eksalteeritud ning andumisjännune hing. Assisi Franciscuse ümbersündimine ei olnud siiski mitte liiga hämmastav ja mitte viimseni ümbermoondav. Ajajärk määrab inimese tungjõudude ilme, kuid nad ise jäävad samaks. Tundehell ja elurõõmus „Assisi nooruse õis“ unistas suurtest rüütlitegudest, võitlustest kõige õilsa ja püha eest. Ta ihkas kirglikult äratada tähelepanu, saada kuulsaks ja usku, et ükskord austab teda terve maailm. Mis oli suurem ja jäljendamisväärssem kui Önnistegija käidud tee, kes oli üllam lääniisand kui Taevane Isa ise? Ümberpöördumine toimus, loomulikult küll mitte niiviisi kaalutelduna, vaid visioonide ja jumala hääle juhtimisel. Uhkena vastas Issanda kerjus rõõvleile: „Olen suure kuninga rüütel. Kuid mis puutub see teisse?“ Ja kogu ta edasine elu oligi lakkamatu rüütliteenistus pühale emandale Vaesusele, kes oli „Kristuse enda mõrsja“.

Julge ja ravav oli Franciscuse tungjõudude uus suund. See nõudis tõelist rüütli. Mitte kloostriisse, eemale selle maailma kiusatustest, vaid otse nende keskele, võitlema, tegema kõiki vendadeks armastuses ja usus. See oli loobumine kõigest ja kõigest, tõeline alanduse, askeesi ja enese äraviskamise nirvaana. See oli võimas tahe teha end vaeseks ja vabaks, et leida õndsust mitte enam asjade läbi, vaid ilma kõigest, ainuüksi jumala tunnetamises. „Ilmas on olnud vähe õnnelikke, kuid üks neist oli Franciscus.“ Ta nooruse elurõõm püsis, hinge hellus ja armastus avarus ja haaras endasse kõik. Läbi kannatuste, kiusatuste kasvav andumise kirg ja ekstaatiline rõõm, jättes juba varisevale ihule Kristuse haavad ja puhkedes „Päikeselaulus“ kirgastunud hõisikeks jumalale ja kõigele, mis on tema loodud. „Ole kiidetud Issand, vend tuules ja õhus ning vaikeses ja tormises ilmas!“

Nagu gooti stiil väljendas oma ajale iseloomustavat irdumist kõigest maisest, nii suundus ka Franciscuse hing pideva ning järjest võimsama leegina kõrgustesse. Ja ometi äratab see elu ühes haaravusega ka vastuokuse tundeid ja tõrjuvaid kahtlusi. Kes näevad selgemini inimeste jumalat, kas suured ehitajad, looduse vallutajad ning ohjeldajad? Või kõige maise hülgajad, tagasiminejad loodusesse ning primitiivsusse? Mis sünniks, kui inimsugu järgiks selliste suurmeeste teed lõpuni? Franciscus hülgas maise, „väiksema“ elu usus võimsamasse ellu. Selle usuga käib kaasas surma ja hävi ihalemine. Loodusesse sulandumisega kaasas tagasimineku inimesele eelnenuid vormide poole. Meid võib veedelda täieliku loobumise ja andumise õndsus, — kuid kaasa minna teed, mis viib tagasi? Selle vastu tõrgub ka Franciscuse imetleja eluvaist.

„Franciscus Assisi'st“ on kirjutatud lihtsalt ja sujuvalt, pieteeditunde arvel küll veidi kaotades oma avarusest ja analüütilisest asjalikkusest. Lüürilise elevusega joonistub sajandi süngele taustale pühaku õrn ning paeluv kuju.

D. Hint.

Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamatud on näidanud järjekindlalt kasvavimistenditsi nii lehekülgede arvu kui ka sisulise tiheduse poolest, moodustades nõnda meie humanitaarteaduste alal ühe tähtsama publikatsioonide-kogu, millest ei saa kuidagi mööduda ka välismaised uurijad. Viimaste huvisid ongi toimetamisel suurel määral arvestatud, sest kõik artiklid ilmuvad teoses mingis Euroopa suurkeeles. Seerias on eri uurimiskalad esindatud enamvähem ühesuguses ulatuses, seejuures pole kõrvale jäetud ka vähemviljeldavaid spetsiaalsemaid distsipliine nagu kunsti- ja muusika-ajalugu. Paistab aga silma, et väheselt on esindatud meie uuema ajaloo aktuaalsed probleemid ja puudub peaaegu täielikult meie kirjandusteatus, kuna sellele vastandina on muinasteatus ja numismaatika esindatud peaaegu kõige suuremal määral, olenedes muidugi Õpetatud Eesti Seltsi seniseist töösuundadest ja ka uurijate isiklikust kontaktist Seltsiga.

Käesoleva kõite avab M. J. E i s e n i posthuumne artikkel „P e k o“, mis tugineb peamiselt Setumaa kooliõpilastelt saadud andmeile. Aines- tik ei ole täiel määral usaldatav, toob aga ometi üsnagi huvitavaid lisan- deid Peko-kultuse kohta, mis hiljem on tõestatud teiste andmetega. Seesuguseid rahvaluulelisi haruldustekste peaks küll täies ulatuses uurimuses ära trükkima, sest nende refereerimine kaotab mõnegi olulise üksikasja või nõrgema kriitikaga uurija puhul ei lase lugejat ennast kaaluda allikate usutavust. Eiseni artiklit täiendavad oluliselt mõneti ka õiendavad W. Andersoni väärtuslikud järeldused, mis oma põhja- likkusega kipuvad sageli ületama kommenteeritavat artiklit ennast.

O. L o o r i t s a „Yrjö-Koskinens Briefwechsel mit seinen estnischen Freunden“ esitab umbes 100 leheküljel soome ajaloolase ning rahvusliku ärkamise juhtivama tegelase kirjavähe- tust kaasaegsete eesti tähtsamate isikutega. Kirjad on saadud Yrjö- Koskise järeltulijailt ja on jäänud seni meie üldsusele täiesti tundma- tuks. Need sisaldavad rohkesti uudisandmeid meie ärkamisaja suurüri- tuste ja ka teostamata jäänud kavatsuste kohta. Esimesed katsed sugu- rahvaste kultuuriliseks lähendamiseks, ähvardav ümberrahvustumise hädaoht, võitlused omakeelse hariduse eest, huvi rahva mineviku vastu, esimeste seltskondlike ja hariduslike organisatsioonide asutamise ja ajakirjanduse loomise raskused, võitlused õigusliku ja majandusliku vabaduse eest, 1860-ndate aastate näljahädad ja sugurahvaste vastasti- kused abiandmised nende puhul, esimesed külaskäigud hõimumaadesse ja paljud muud probleemid saavad neist Kreutzwaldi, Jannseni, Koidula jt. kirjadest oluliselt lisavalgustust või kerkivad alles esmakordselt meie ette. Kirjade toon on sageli intiimne ja usalduslik, sest suhted Yrjö- Koskisega olid mitmel eestlasel, eriti Koidulal, üsnagi lähedased. Tekstid on avaldatud väljaandes algekeelselt, seejuures eesti- ja soomekeelsed kirjad on varustatud saksakeelse tõlkega. Kirjad on üksikult sisse juha- tatud väljaandja lühikese seletusega, milles võetakse kokku käsiteldava küsimuse tuum või antakse täiendavaid seletusi. Vähemal määral on trükitud ka Y.-K. kirju meie tegelastele, mis leiduvad kodumaistes arhiivides. Mõnel juhul on toodud isegi väljavõtteid ajalehtedest jne., kaldu- des seega tavalisest allikmaterjali esitamisest juba märgatavalt uurimuse poole.

A. T u u l s e esitab artiklis „Ergebnisse der Ausgrabungen in der Klosterruine zu Pirita im Sommer 1934 und 1935“, kokkuvõtlikult Pirita kloostris varemete kaevamise tule- mused. Leidude vähesuse tõttu peab autor hoollega arvestama iga pisi- asja, mis aga võrdlemisel teiste maade sugulas-ainesega võivad siiski selgitada üsna tähtsaid põhiküsimusi. Nõnda annab artikkel rohkesti väärtuslikke lisandeid meie keskaegse ehituskunsti väliseeskujude ja

lokaalsete omapärasuste kohta, samuti selgitab muid kultuurisuhteid eri maade ja nende provintsidega. Autor teeb isegi tagasihoidlikke oletusi raamatutöönduse olemasolust Pirita kloostris.

Eesti teadusega pidevalt kontakti pidav saksa professor M. V a s m e r analüüsib uurimuses „Ein neuer Münzfund des elften Jahrhunderts in estnischem Privatbesitz“ Tartu kaupmehe Rezvov'i XI sajandi rahade kogu, lisades analüüsile juurde üksikasjalisi tabeleid ja registreid. Sellise eruditsiooniga uurija käes pakub ka spetsiaalteaduslik numismaatika üsnagi olulisi üldandmeid ajaloo ja eriti eel-ajaloo hämarate perioodide kohta, selgitades käesolevas uurimuses muuseas väga ilmekalt Baltimaade eel-ajaloolisi suhteid Bütsantsiga ja kaugema oriendiga.

R. Indreko pikem uurimus „Vorläufige Bemerkungen über die Kunda-Funde“ annab ülevaate 1933.—1935. a. Kunda Lammasmäel teostatud kiviaja asula kaevamistööde tulemustest. Kuigi autor esitab saadud materjali peamiselt tüpoloogilises analüüsis ja hoidub laiemate järelduste tegemisest, pakub kirjutis ometi ülikülluses uudisandmeid meie muinasteaduse kõige vanemast järgust, rikastades suuresti nii meie kui ka naabermaade vastava ajastu tundmist.

Tartu linna ajalugu puudutab E. T e n d e r i uurimus „Die Streitigkeiten der Familie Stiernhielm mit der Stadt Tartu. Siin selgitatakse rikkaliku arhiivimaterjali põhjal aadliku Stiernhielm'i suguvõsa protsesse Tartu linnaga maade omandusõiguste pärast, missugused tülid algasid juba XVI sajandi lõpul ja kestsid umbes 150 aastat. Uurimus annab väärtuslikke lisandeid praegu Rootsis elavate Stiernhielmide perekonnaloole ja meie lokaal-ajaloo tundmisele, iseloomustab aga veel mitmeti varasema Rootsi aja mõisnike varanduslikku soodustamist riigi poolt, millest hiljem kasvas välja vastupidine aktsioon, mõisade reduktsioon.

Aastaraamatu lõpus leidub 2 nekroloogi Õpetatud Eesti Seltsiga lähedalt seotud teadlastest. O. L o o r i t s annab ülevaate M. J. E i s e n i elutööst, hinnates vähemväärtuslikuks tema publitsistlikku, seltskondlikku ja osalt teaduslikku tööd, tõstes aga esikohale Eiseni kui rahvaluulekoguja teened, mis tõstavad ta mõningaist, kohati isegi üsna olulistest puudustest hoolimata püsivale aukohale maailma folkloristide seas. Ka hindab Loorits lahkunu väsimatut, otse ennastohverdavat töötahet, mis on omane meie ärkamisaja generatsioonile ja on võimaldanud neile teostada erakordselt ulatuslikke ülesandeid.

P. A r i s t e kirjutab Tartu ülikooli endise germaani filoloogia professori W. W i g e t'i elust ja tööst, iseloomustades teda tõsisel teadlasena, õppetegevuse organiseerijana, Õpetatud Eesti Seltsi juhtiva tegelasena ja šveitsi päritolu tõttu ka Eestile sõbraliku sakslasena.

Aastaraamatu lõpus leidub ülevaate Seltsi aastategevusest, mis on üsna laiahaardeline. Teose tekstiosas leidub rohkesti uurimusi täiendavaid jooniseid ja fotosid, millest suurem osa on toodud kriitahvleil. Kui mõnedes varemais koiteis leidis artikleid ka prantsuse ja inglise keeles, siis käesolevas on kõik peale ühe nekroloogi saksakeelsed. See pole muidugi mingi tagasiarenev tendents, vaid oleneb suurel määral artiklite iseloomust ja autorite soovist.

R. Põldmäe.

ILMUS TRÜKIST

I ja II osa kolmeköitelisest teosest

CH. DICKENS

David Copperfield

Tõlk. M. Sillaots

Ch. Dickens on maailma suurimaid romaniste ja ta tähtsaim teos, autobiograafiline „David Copperfield“, on maailma vallutanud oma elurikkusega, siirusega ja inimest armastava soojusega. Lai, tugev sündmustik paljude võrratute, teravalt joonistatud inimtüüpidega moodustab võimsa pildi, mida läbib sädelev huumor, mis ühteviisi saadab teose kangelasi nii nende kõige õnnelikumail silmapilkudel kui ka heidab lepitavat valgust elu pimedaille ja traagilistele päevadele. Kirjaniku suur inimelu mõistmine ja soe kaasaelamine sellele pakub võimaluse meeldejäävaks naudinguks.

„Maailmakirjandus“ nr. 1, 474 lk.; nr. 2, 460 lk.
III osa ilmub juulikuus. Hind à 5 kr.

Ilukirjanduse tõlkeseeriast „Maailmakirjandus“ ilmub aastas 6 numbrit à 300—500 lk. Aastakäigu tellimishind 18 kr., poolaastas 10 kr.

EESTI KIRJANDUSE SELTS

Aia 19, Tartu, telefon 6-01, posti jooksev arve 20-36